

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НОСАНЬ НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 336.06:351.863](477)

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, СТРАТЕГІЯ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Запоріжжя – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Класичному приватному університеті, м. Запоріжжя.

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор
НАЗАРЕНКО Сергій Анатолійович,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
завідувач кафедри менеджменту
та економічної безпеки.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ШАПОШНИКОВ Костянтин Сергійович,
Причорноморський науково-дослідний інститут
економіки та інновацій, м. Одеса,
директор;

доктор економічних наук, професор
КУЗЬМИНЧУК Наталія Валеріївна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, м. Харків,
професор кафедри маркетингу, менеджменту
та підприємництва;

доктор економічних наук, професор
ОЛЕШКО Анна Анатоліївна,
Київський національний університет технологій
та дизайну, м. Київ,
професор кафедри менеджменту
та публічного адміністрування.

Захист відбудеться «23» квітня 2021 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.127.01 у Класичному приватному університеті за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 124.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 114.

Автореферат розіслано «22» березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Трохимець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Національна економіка України перебуває нині під деструктивним впливом численних зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз, частина з яких має непередбачуваний характер і наслідки, що важко піддаються прогнозам та форсайту. Неконтрольований і нерегульований розвиток цифрової економіки, фінансова залежність національної економіки від міжнародних організацій та донорів фінансових ресурсів – це лише кілька негативних факторів, що характеризують тенденції функціонування українського фінансового ринку та його учасників. Втрата фінансової автономії, що в найближчому майбутньому може стати цілком реальною загрозою для України, зважаючи на видимі тренди фінансової політики, актуалізує необхідність дослідження проблеми забезпечення фінансової безпеки на макрорівні. Фінансова стабільність і нарощення фінансового потенціалу національної економіки, необхідні для самовизначення та набуття Україною авторитету на міжнародній економічній арені в контексті інтеграції до Європейського Союзу, залишаються недосяжними за відсутності високого рівня фінансової безпеки держави, що є водночас індикатором її фінансового іміджу в глобальному бізнес-просторі. З огляду на це тематика забезпечення фінансової безпеки національної економіки України є актуальною.

Проблеми забезпечення економічної безпеки національної економіки досліджували такі вчені, як: О. М. Бандурка, А. В. Бесчастний, О. С. Власюк, Я. Б. Базшпок, О. Л. Гальцова, З. В. Гбур, С. В. Давиденко, В. Є. Духов, Я. А. Жаліло, М. В. Зось-Кіор, Н. В. Кузьминчук, В. А. Ліпкан, А. В. Мазур, В. М. Малишко, О. В. Мірошніченко, С. В. Мочерний, В. І. Мунтіян, В. Є. Новицький, А. А. Олешко, О. В. Покатаєва, О. Г. Сидорчук, О. І. Трохимець, Т. В. Цвігун, І. М. Черняков, О. І. Шайдоров, К. С. Шапошников, Т. С. Шемет, В. Т. Шлемко, І. І. Яремко. Питання забезпечення фінансової безпеки держави входять до сфери інтересів таких науковців, як: О. В. Арєф'єва, Н. О. Бабіна, О. І. Барановський, В. К. Васенко, Т. Г. Васильців, С. В. Васильчак, В. М. Геєць, Л. В. Гнилицька, В. М. Головій, З. Б. Живко, В. О. Занора, Н. В. Зачосова, М. І. Зубок, О. Г. Іляш, Г. В. Козаченко, О. М. Колодізєв, М. І. Копитко, О. Ю. Мелих, С. І. Мельник, Н. Г. Нагайчук, І. О. Рєвак, А. В. Середіна, Г. А. Смоквіна, А. І. Сухоруков, В. І. Франчук, Л. В. Фролова, В. М. Фурман, О. В. Черевко, Л. Г. Шемаєва.

Наукова проблема дослідження полягає у визначенні теоретико-методологічних засад забезпечення фінансової безпеки національної економіки та наданні практичних рекомендацій щодо взаємодії учасників фінансової системи в процесі управління нею. Важливість вивчення цієї проблеми та недостатній рівень її розробки в науковій літературі та на прикладному рівні зумовили вибір теми дисертації, актуальність та логіку викладу її основних положень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідних робіт Класичного приватного університету: «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (номер державної реєстрації 0116U000798), де здобувачкою запропоновано методологічне та інформаційно-аналітичне забезпечення процесу моніторингу рівня якості

фінансових продуктів і послуг, які реалізуються професійними учасниками ринків фінансових послуг для виконання в прикладній площині завдання інтеграції вітчизняного фінансового ринку у європейський фінансовий простір; «Науково-методичне забезпечення фінансово-економічних процесів» (номер державної реєстрації 0116U004350), де здобувачкою розширено концептуальні основи формування системи фінансової безпеки держави та розроблено основи механізму управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки, а також відповідно до плану науково-дослідних робіт Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького за темами «Інноваційні підходи до державного регулювання фінансової безпеки України» (номер державної реєстрації 0117U000578), у межах якої здобувачкою запропоновано напрями стратегічного управління фінансовою безпекою країни на державному рівні; «Парадигми управління системами і процесами для забезпечення фінансово-економічної безпеки на мікро- та макрорівнях» (номер державної реєстрації 0120U100615), у межах якої авторкою запропоновано підходи до забезпечення фінансової безпеки національної економіки України.

Мета й завдання дослідження. *Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних засад, науково-методичних підходів до забезпечення фінансової безпеки як складової економічної безпеки держави в умовах сучасного розвитку національної економіки та науково-практичних рекомендацій щодо обґрунтування стратегічних управлінських рішень учасників фінансової системи.*

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

- розширити та поглибити змістовно-понятійне трактування категорії фінансової безпеки національної економіки держави;
- конкретизувати роль та місце фінансової безпеки держави в системі національної безпеки;
- сформулювати основи забезпечення фінансової безпеки національної економіки на зв'язках мікро- та макрорівневих категорій;
- розкрити сутність і встановити особливості управління фінансовою безпекою національної економіки;
- доповнити методологічний базис оцінювання стану фінансової безпеки держави;
- поглибити підходи до регулювання фінансової безпеки національної економіки України на державному рівні;
- встановити загрози та ризики фінансовій складовій економічної безпеки національної економіки;
- проаналізувати основні індикатори рівня фінансової безпеки України;
- провести оцінювання рівня фінансової безпеки національної економіки України на основі даних міжнародних рейтингів;
- запропонувати концептуальний підхід до забезпечення фінансової безпеки національної економіки;
- надати пропозиції з удосконалення механізму управління фінансовою безпекою національної економіки з позиції системного підходу;
- розробити пропозиції з удосконалення підходів до реформування механізмів державного регулювання фінансової безпеки національної економіки;

- сформуувати основи стратегії забезпечення фінансової безпеки України;
- запропонувати альтернативні підходи до встановлення стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки національної економіки;
- визначити можливі шляхи балансування інтересів стейкхолдерів у процесі вироблення стратегії забезпечення фінансової безпеки національної економіки України.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, науково-методичні та прикладні аспекти забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки України.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертації є теорії, концепції, постулати, гіпотези й методики, викладені в працях українських і зарубіжних учених, що присвячені дослідженню процесу забезпечення фінансової безпеки в системі національної економіки держави. У процесі здійснення наукового пошуку для досягнення поставленої мети й вирішення сформульованих завдань використано такі загальнонаукові та специфічні методи, що забезпечують достовірність отриманих результатів і висновків: *діалектичні, гносеологічні й логічні методи*, зокрема *термінологічний аналіз*, – для дослідження понятійного апарату та з'ясування базових концепцій безпекознавства (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); *методи індукції й дедуції* – для визначення законодавчих основ і пріоритетних напрямів правового регулювання процесу забезпечення фінансової безпеки держави (підрозділи 2.1, 2.3, 4.3); *методи наукової абстракції й узагальнення* – при обґрунтуванні економічних категорій і дефініцій, що були оновлені або запропоновані в дослідженні (підрозділи 1.1, 1.3, 4.1, 4.2, 4.3); *монографічний і порівняльний методи* – для систематизації наукових підходів вітчизняних і зарубіжних учених до вирішення проблематики забезпечення фінансової безпеки національної економіки України (підрозділ 1.3) і розширення методологічного базису регулювання фінансової безпеки на рівні держави, а також окремих її складових у межах функціонування фінансового ринку України (підрозділ 4.3); *методи аналізу та синтезу* – під час отримання характеристик для формування оцінки рівня фінансової безпеки держави та тенденцій розвитку банківського та небанківського ринків фінансових послуг (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3), *системно-функціональний, функціонально-структурний методи* – під час розробки концептуальних засад забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки (підрозділи 1.3, 4.2); *метод упорядкування* – для дослідження методів оцінювання рівня фінансової безпеки мікро- та макрорівневих соціально-економічних систем (підрозділи 3.3); *методи теоретичного та графічного моделювання* – у межах використання системно-процесного підходу для моделювання допоміжних механізмів і систем для організації та реалізації процесу забезпечення фінансової безпеки (підрозділи 4.1–4.3); *методи стратегічного управління* – для визначення стратегічних пріоритетів в управлінні фінансовою безпекою держави та в процесі формування основ фінансової політики України з урахуванням необхідності слідування тенденціям сталого розвитку

(підрозділи 5.1, 5.2, 5.3); *методи експертного оцінювання* – для оцінювання стану фінансової безпеки України, а також ідентифікації викликів і ризиків для подальшого функціонування вітчизняної фінансової системи (підрозділи 2.2, 3.1, 5.2); при формуванні методичного інструментарію оцінювання стану захищеності функціональних складових системи фінансової безпеки з позиції системного підходу (підрозділ 4.2) і для вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення регулювання фінансової безпеки на мікро- та макрорівнях (підрозділ 4.3); прийоми *абстрактно-логічного методу* та *методу узагальнення* – для розробки теоретико-методологічних узагальнень і формулювання висновків за результатами проведеного дослідження.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативні акти, методики, інструкції, накази, розпорядження національних регуляторів фінансового ринку; наукові праці дослідників проблем менеджменту та безпекознавства; монографії й публікації в періодичних виданнях вітчизняних і зарубіжних учених з питань забезпечення фінансової безпеки соціально-економічних систем макрорівня; офіційно оприлюднені дані міжнародних організацій, рейтингових агентств, відомості Державної служби статистики України, а також власні напрацювання автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розробці інструментарію забезпечення фінансової безпеки на макрорівні як складової економічної безпеки держави, що ґрунтується на прийнятті управлінських рішень залежно від оцінки досягнутого учасниками фінансової системи рівня фінансової безпеки та формуванні на їх основі теоретико-методологічних засад управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки й наданні практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективності реалізації цього процесу. Найбільш суттєвими теоретичними, методологічними та практичними результатами, які характеризують наукову новизну, є такі:

вперше:

– запропоновано концептуальний підхід до забезпечення фінансової безпеки національної економіки України в умовах прояву тривекторності існування загроз для її стану, що раніше не поєднувались і не були характерними в комплексі для розвитку вітчизняної фінансової системи, а саме: загрози Індустрії 4.0, виклики фінансової глобалізації, дисбаланс інтересів стейкхолдерів фінансових процесів (суб'єктів національних і приватних фінансових інтересів) в умовах необхідності слідування тенденціям сталого розвитку, що в перспективі дозволить досягти державі фінансової автономії та задовольнити національні фінансові інтереси;

– сформовано основи забезпечення фінансової безпеки національної економіки на зв'язках мікро- та макрорівневих категорій шляхом встановлення дуального причинно-наслідкового зв'язку між станом фінансової безпеки учасників фінансової системи (фізичних осіб, суб'єктів господарської діяльності, фінансових установ тощо) та рівнем захищеності елементів системи фінансової безпеки держави, на основі чого сформовано інноваційні підходи до оцінювання рівня національної фінансової безпеки, які дозволяють швидко з використанням

експертної думки та статистичних показників і скорингової моделі отримати висновок щодо досягнутого рівня фінансової безпеки національної економіки;

– сформовано основи стратегії забезпечення фінансової безпеки України, в основу якої закладено набір моделей стратегій забезпечення фінансової безпеки держави, що поєднує чотири варіанти таргетування стратегічних орієнтирів: стратегія досягнення стану фінансової безпеки на основі брендингу, іміджу та репутації, стратегія досягнення стану фінансової безпеки через партнерство зі стейкхолдерами й забезпечення їх інтересів, стратегія досягнення стану фінансової безпеки через взаємозв'язок експертів, контроль і стандартизацію, стратегія з орієнтацією на ризики, тенденції та сталий розвиток; доцільним буде як обрання конкретної стратегії залежно від національних фінансових інтересів і очікувань стейкхолдерів, так і поєднання пропонованих стратегічних орієнтирів для ефективної протидії небезпекам, викликам, загрозам;

удосконалено:

– методологічний базис оцінювання фінансової безпеки держави на основі індикаторів рівня фінансової безпеки України, що, на відміну від традиційного, передбачає оцінювання з двох позицій – з метою діагностики фінансової безпеки як стану фінансової незалежності та забезпеченості фінансовими ресурсами і як стану захищеності від загроз та їх негативного впливу на реалізацію державних фінансових інтересів, містить 10 умов проведення оцінювання та сфокусований на ідентифікації рівня фінансової безпеки держави через стан безпеки фінансового ринку (поєднує рівень банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору), грошово-кредитної безпеки (у тому числі валютної безпеки) та безпеки публічних фінансів (містить складові бюджетної та боргової безпеки) з використанням експертного оцінювання та методу вагових коефіцієнтів, що дозволяє дати комплексну оцінку рівня фінансової безпеки національної економіки держави;

– підходи до регулювання фінансової безпеки національної економіки України на державному рівні шляхом модернізації інформаційно-аналітичного забезпечення підходу до функціонування механізму регулювання фінансової безпеки національної економіки через вектори впливу для мінімізації настання загрози або її негативного впливу на фінансову безпеку держави шляхом конкретизації загрози й ризиків фінансовій безпеці України на межі посткризового та євроінтеграційного періодів, а також сегментації ризику недовіри до фінансового сектору з боку населення й бізнесу як виклику фінансовій безпеці держави на чотири сектори його виникнення та прояву й визначення переліку факторів, що стають на заваді розширенню меж використання фінансових послуг і зростання рівня фінансової інклюзії на вітчизняному фінансовому ринку, що дає змогу точно таргетувати управлінські дії в напрямі забезпечення фінансової безпеки з урахуванням усіх наявних загроз, ризиків і обмежень;

– процес оцінювання ефективності стратегії забезпечення фінансової безпеки держави, який вирізняється виокремленням чотирьох параметрів діагностики (розробка об'єктів стратегії, інструменти імплементації, системні ризики, інструменти виявлення та нейтралізації) і переліку критеріїв діагностики їх стану, таких як зрозумілість, вимірюваність, ідентифікація, імплементація, ризики реалізації,

необхідні ресурси, контроль і відповідальність, адресність, періодичність перевірок, персональна відповідальність), що дозволяє оцінити реалістичність, досяжність і раціональність стратегії ще на етапі її розробки та забезпечити економію ресурсів, які могли б бути спрямовані на реалізацію неефективних стратегій;

– процедуру оцінювання рівня фінансової безпеки національної економіки України на основі даних міжнародних рейтингів, що, на відміну від існуючих, передбачає діагностику ставлення населення до іноземної валюти з аналізом даних щодо довіри до неї, її набуття у власність і причин використання, намірів придбати валюту в майбутньому та зберігати; а також застосування як аналітичного матеріалу відомостей міжнародних рейтингів і звітів міжнародних організацій (зокрема, рейтингу глобальної конкурентоспроможності, рівня фінансової інклюзії, індикатора якості економіки, рейтингу доступності фінансових послуг, легкості отримання кредиту, фінансової залученості), що дало змогу підвищити об'єктивність процесу оцінювання та забезпечити високий рівень достовірності зроблених про стан фінансової безпеки України висновків;

– механізм управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки з позиції системного підходу шляхом виокремлення 10 сучасних гіпотез щодо організації та реалізації цього процесу методами публічного управління й адміністрування, а також через упорядкування цілей функціонування підсистем фінансової безпеки для реалізації фінансових інтересів держави й доповнення концептуальних засад системного підходу до управління фінансовою безпекою держави, що дало змогу доповнити науково-методологічні засади безпекознавства та управлінської науки, а також сформувати інформаційний базис для розробки державних документів та упорядкування дій щодо забезпечення фінансової безпеки національної економіки;

набули подальшого розвитку:

– підходи та особливості управління фінансовою безпекою національної економіки шляхом визначення таких варіантів їх реалізації на макрорівні, як управління фінансовою безпекою держави за принципами управління фінансовою безпекою підприємства, управління фінансовою безпекою держави як засобом реалізації її фінансових інтересів, управління фінансовою безпекою держави як набір заходів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам її фінансовому суверенітету, управління фінансовою безпекою держави як одна з функцій державних органів влади, спрямована на ефективний розподіл національних фінансових ресурсів, що дало змогу виявити переваги та недоліки сучасних механізмів управління фінансовою безпекою національної економіки України;

– змістовно-понятійне трактування дефініції фінансової безпеки національної економіки держави, що, на відміну від інших, доповнює та встановлює логічні зв'язки між базовими категоріями й спеціальними поняттями, визначає з позиції системного підходу зміст понять: «фінансова безпека держави», «забезпечення фінансової безпеки держави», «стратегія фінансової безпеки» – як основи розробки систем і процесів забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки та методичних підходів до оцінювання рівня ефективності їх функціонування шляхом діагностики

поточного стану фінансової безпеки країни, що дало змогу сформувати понятійний апарат для подальшої розробки документації управління, моніторингу та контролю за станом фінансової безпеки національної економіки;

– характерні риси поняття фінансової безпеки національної економіки держави відповідно до особливостей економічних систем, що дало змогу встановити залежність розуміння змістової сутності поняття фінансової безпеки держави від економічного укладу, який визначає особливості організації й реалізації фінансових відносин на національному та глобальному рівнях, а також виявити особливості менеджменту фінансової безпеки національної економіки в часи соціалістичного, планового, ринкового, інформаційного й цифрового економічного укладів; таким чином забезпечується можливість обрання базового набору інструментів управління фінансовою безпекою національної економіки, найбільш придатного для використання в тих чи інших економічних реаліях;

– роль і місце фінансової безпеки держави в системі національної безпеки, а також елементи забезпечення фінансової безпеки, що, на відміну від існуючих, підкреслюють важливе значення таких компонентів цього процесу, як інформаційні засади та кадровий компонент, і містять механізм управління фінансовою безпекою держави, що позиціонується як сукупність управлінських рішень, взаємопов'язаних і спрямованих на досягнення високого рівня фінансової безпеки держави, реалізацію її економічних та фінансових інтересів, інтересів громадян і суб'єктів господарської діяльності в умовах наявності економічних та фінансових загроз функціональному стану системи фінансової безпеки;

– підходи до реформування механізмів державного регулювання фінансової безпеки національної економіки через пропозицію поетапного алгоритму трансформації підходу до регулювання стану безпеки банківського та небанківського фінансових сегментів після спліту функцій регуляторів, що розроблена за результатами встановлення недоліків роботи національних регуляторів фінансового ринку щодо забезпечення фінансової безпеки держави, обґрунтування можливості їх усунення й визначення очікувань учасників банківського та небанківського сегментів фінансового ринку від спліту функцій національних регуляторів, що дасть змогу забезпечити синергію зусиль різних учасників процесу управління фінансовою безпекою національної економіки на шляху до досягнення її високого рівня та його збереження впродовж тривалого проміжку часу;

– альтернативні підходи до встановлення стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки держави шляхом поєднання фінансових інтересів і стратегічних цілей, що, на відміну від існуючих, охоплюють усі рівні фінансових відносин і враховують сучасні тенденції функціонування фінансової системи, та сформульовані таким чином: інтерес – стабілізація державних фінансів, мета – досягнення фінансового суверенітету; інтерес – високий рівень фінансової безпеки громадян, мета – подолання бідності шляхом поєднання соціальних програм із розширенням можливостей самофінансування через використання механізмів фінансового ринку та розширення меж фінансової інклюзії, що надає таким стратегіям комплексного характеру, гнучкості та соціальної значущості;

– науково-практичні рекомендації щодо розробки стратегії забезпечення фінансової безпеки держави, що відрізняються акцентуванням уваги на

балансуванні інтересів різних категорій стейкхолдерів шляхом поєднання механізмів управління зацікавленими сторонами, стратегічного менеджменту, ризик-менеджменту та управління фінансовою безпекою в комплексну систему забезпечення фінансової безпеки національної економіки держави в умовах фінансової нестабільності, характерної для посткризового періоду відновлення та розвитку української економіки для досягнення максимального рівня задоволення фінансових потреб стейкхолдерів у перспективі, що дасть змогу активувати інтерес широких груп осіб і забезпечити їх особисту залученість у процеси протидії загрозам та ризикам фінансовій безпеці.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблені в дослідженні рекомендації щодо визначення стратегічних орієнтирів за підвищення рівня фінансової безпеки як на макро-, так і на регіональному рівні використано в роботі Департаменту регіонального розвитку Черкаської обласної державної адміністрації при підготовці проєкту Стратегії розвитку Черкаської області на період 2021–2027 рр. та проєкту Плану реалізації Стратегії розвитку Черкаської області на період 2021–2023 рр. (довідка про впровадження № 484/04-02-06 від 10.06.2020).

Зокрема, результати дослідження враховано та використано в діяльності АТ «Ощадбанк» (довідка № 121.043-50/1 від 20.10.2020) під час розробки політики банку щодо забезпечення фінансової безпеки в процесі реалізації кредитної політики на території області, оцінювання кредитоспроможності та фінансового стану контрагентів банку. Запропонований концептуальний підхід до формування сучасних підходів до реформування фінансових механізмів забезпечення фінансової безпеки банку врахований у процесі планування напрямів його подальшої діяльності. Наукові результати та практичні рекомендації, що містяться в дисертації, використані АТ «Приватбанк» (довідка № 15 від 27.10.2020) під час формування переліку стратегічних орієнтирів підвищення рівня фінансової безпеки як на макро-, так і на мікрорівні, які враховують у процесі розробки проєктів стратегії забезпечення фінансової безпеки банку та для формування сучасних підходів до реформування фінансових механізмів забезпечення фінансової безпеки банку. СК «Еталон» (довідка № 25 від 10.03.2020) використані запропоновані в дослідженні напрями розширення меж використання страхування як інструменту забезпечення фінансової безпеки національної економіки, при розробці яких враховано особливості функціонування вітчизняних страхових компаній, а його основні елементи буде використано під час оцінювання безпеки фінансового ринку та ефективності управління системою безпеки страхової компанії Державною податковою службою України у процесі розробки стратегії забезпечення фіскальної складової фінансової безпеки України, в основу якої закладено набір заходів забезпечення податкової безпеки держави та безпеки державних фінансів і обрання підходів до регулювання податкової складової фінансової безпеки національної економіки України на державному рівні (довідка № 28465/107/23-00-10-040 від 20.11.2020).

Основні теоретичні результати дослідження, що становлять наукову новизну роботи, використовують у навчальному процесі Класичного приватного університету під час викладання дисциплін «Національна економіка», «Макроекономіка» (довідка № 29/19 від 26.11.2019).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою працею, в якій розроблено авторські підходи й запропоновано нові шляхи вирішення важливої наукової проблеми, що полягає у визначенні теоретико-методологічних засад забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки та надання практичних рекомендацій щодо взаємодії учасників фінансової системи в процесі управління нею. Наукові результати, винесені на захист, отримані авторкою самостійно. Внесок здобувачки в працях, написаних у співавторстві, схарактеризований у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Теоретико-методологічні положення та прикладні результати й рекомендації дисертації оприлюднювались та обговорювались на таких всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: «Управління системою економічної безпеки: від теорії до практики» (м. Львів, 2019 р.); «Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика» (м. Полтава, 2019 р.); «Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку економіки та управління» (м. Київ, 2019 р.); «Оцінка рівня розвитку інфраструктури країни в умовах інноваційної економіки» (м. Дніпро, 2019 р.); «Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ» (м. Херсон, 2019 р.); «Управління розвитком соціально-економічних систем» (м. Харків, 2019 р.); «Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи» (м. Ніжин, 2019 р.); «Проблеми фінансового менеджменту» (м. Луцьк, 2019 р.); «Наука та інноватика: вітчизняний і світовий досвід» (м. Черкаси, 2019 р.); «Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України» (м. Ірпінь, 2019 р.).

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено в 30 опублікованих наукових працях, а саме: одній одноосібній монографії, двох колективних монографіях (16,9 д. а. належить особисто автору), 27 статтях у наукових фахових виданнях, у тому числі 3 – у наукових періодичних виданнях інших держав, 20 у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних (15,44 д. а., з них 12,52 д. а. належать особисто автору), 9 тезах доповідей на науково-практичних конференціях (1,65 д. а., з них 1,31 д. а. належать особисто авторці). Загальний обсяг публікацій – 33,99 д. а., з яких здобувачці належать 30,73 д. а.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, чотирьох додатків. Загальний обсяг роботи становить 441 сторінка, з них основний текст – 370 сторінок. Робота містить 43 рисунки та 18 таблиць. Список використаних джерел включає 316 найменувань і розміщений на 35 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, сформульовано мету та основні задачі, визначено об'єкт, предмет, методи дослідження, відображено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено дані щодо їх апробації і впровадження на прикладному рівні.

У першому розділі – «Наукове обґрунтування фінансової безпеки національної економіки» – надано змістовно-понятійне трактування категорії фінансової безпеки в контексті управління національною економікою; встановлено роль та місце фінансової безпеки держави в системі національної економіки та в структурі національної безпеки; визначено основи забезпечення фінансової безпеки національної економіки України.

Безпека фінансової системи в національній економіці – це такий рівень організації суспільних відносин, пов’язаних із формуванням, обігом, використанням публічних і приватних фінансів, що забезпечує мінімізацію загроз для процесу реалізації фінансових інтересів учасників такої системи.

Характерні риси змістової палітри поняття фінансової безпеки національної економіки держави залежно від особливостей економічних систем великою мірою визначають традиції управління фінансовою безпекою на макрорівні за наявності різних устроїв національної економіки (рис. 1).

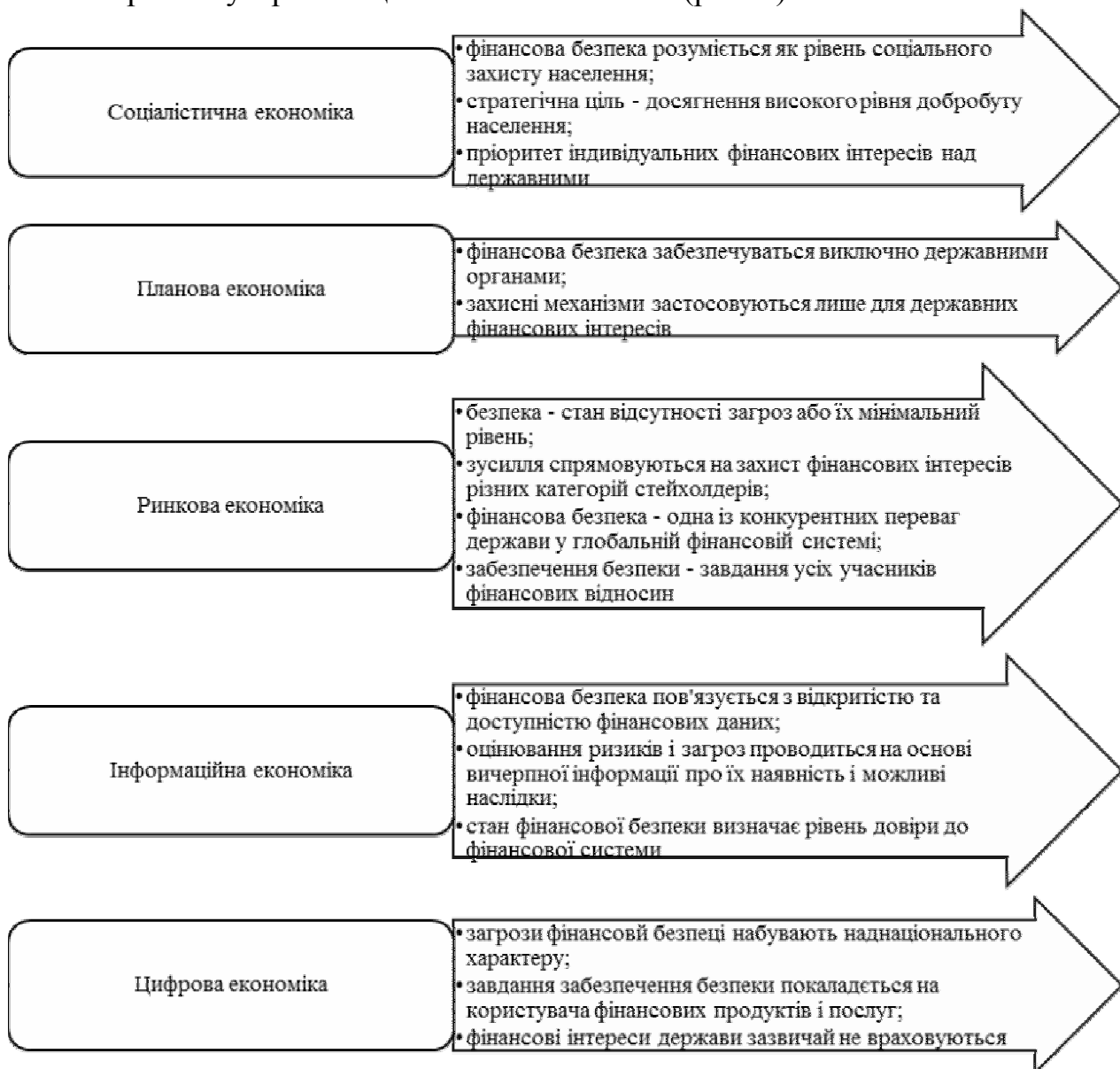

Рис. 1. Характерні риси змістової палітри поняття фінансової безпеки держави залежно від особливостей національних економічних систем (узагальнено авторкою)

На початку 2019 р. методологія управління фінансовою складовою безпеки національної економіки мала суттєві вади, що пов'язані переважно з ресурсним забезпеченням цього процесу (інформаційним, кадровим, фінансовим), а також із появою нетипових загроз для стану національної економіки та фінансової системи й залежністю векторів національної економічної політики від інтересів міжнародних фінансових організацій і фондів.

Класичний підхід до будови підсистеми фінансової безпеки в системі національної економіки позиціонує її як сукупність банківської, бюджетної, боргової, валютної, грошової-кредитної безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору. Водночас існують наукові праці, в яких обґрунтовано необхідність привернення уваги до проблеми забезпечення безпеки публічних фінансів, митної безпеки, інвестиційної безпеки тощо в національній економічній системі.

Особлива роль фінансової безпеки в системі національної економіки та структурі економічної безпеки держави зумовлена рядом причин, таких як: вплив економічних процесів і явищ на фінанси, що особливо яскраво виявляється в умовах криз і суперечностей економіки; взаємозалежність і взаємозумовленість економіки та фінансів, оскільки будь-яка економічна ініціатива, яка приймається як на рівні держави, так і на рівні підприємницьких структур і недержавних учасників економічних відносин, потребує фінансування.

Під системою фінансової безпеки національної економіки запропоновано розуміти стан захищеності процесів задоволення національних фінансових інтересів у різних секторах і функціональних напрямках фінансової системи та фінансової діяльності її учасників від зовнішніх і внутрішніх загроз, що водночас забезпечує ефективність функціонування системи економічних відносин, пов'язаних із реалізацією фінансових орієнтирів розвитку національної економіки.

До складових системи фінансової безпеки національної економіки запропоновано віднести як підсистеми першого рівня безпеку фінансового ринку, грошово-кредитну безпеку та безпеку публічних фінансів.

Підсистемами другого рівня в авторському підході стали: у межах безпеки фінансового ринку – банківська безпека та безпека небанківського фінансового сектору; у межах кредитно-грошової безпеки – валютна безпека, інвестиційна безпека, монетарна безпека; у межах безпеки публічних фінансів – бюджетна безпека та боргова безпека.

Підсистемами третього рівня запропоновано вважати безпеку банківських установ, безпеку банківської системи, безпеку страхового ринку, безпеку ринку небанківських кредитних установ, безпеку ринку недержавного пенсійного забезпечення, безпеку ринку лізингу, безпеку фондового ринку, емісійну безпеку, фіскальну безпеку, митну безпеку, податкову безпеку, внутрішню боргову безпеку, зовнішню боргову безпеку.

Проведений аналіз проблемних аспектів забезпечення фінансової безпеки національної економіки України демонструє, що в сучасних економічних умовах вітчизняним владним структурам потрібно критично переоцінити напрями дії

уряду в управлінні фінансовою складовою національної економіки та здійснити ряд реформ у борговій, бюджетній, валютній, зовнішньоекономічній і грошово-кредитній сферах. Уряд України має припинити масовий вивіз капіталу, запобігати розвитку тіньового фінансового сектору, а також позбавитися від надмірних обсягів зовнішнього боргу та дефіциту державного бюджету.

До стратегічних орієнтирів зміцнення стану фінансової безпеки держави в контексті сталого розвитку національної економіки в цілому належать: досягнення стану фінансової незалежності; протидія фінансовим небезпекам і загрозам національній економіці на стадії їх виникнення; формування кадрового та документального наповнення функціонування систем безпеки в структурі національної економіки; розширення меж використання механізмів страхування для забезпечення критичної інфраструктури національної економіки. Втілення в життя запропонованих заходів у формі Стратегії забезпечення фінансової безпеки держави зміцнить національну економіку України, однак, лише за умов наявності тотальної підтримки на законодавчому, виконавчому та владному рівнях. Також якнайшвидше необхідно переглянути та вдосконалити чинні норми й правову базу у сфері забезпечення фінансової безпеки національної економіки. У перспективі необхідно розробити Концепцію фінансової безпеки держави, що враховувала б фінансові потреби й інтереси всіх регіонів України в межах розвитку національної економіки, сприяла б забезпеченню економічної безпеки на національному рівні.

Авторське бачення стратегічних орієнтирів для руху в напрямі подальшої стабілізації стану окремих складових системи фінансової безпеки на рівні національної економіки, сформоване на зіставленні завдань фінансового характеру щодо забезпечення безпеки національної економіки у стратегіях національної безпеки 2007 та 2015 рр., полягає в такому: зниженні рівня тінізації фінансового сектору, зменшенні рівня бюджетного дефіциту, скороченні витрат на обслуговування державного боргу; забезпеченні високого рівня фінансової автономії та фінансового суверенітету шляхом активізації внутрішніх інвестицій; відновленні довіри до фінансового ринку, фінансових установ і їх послуг; зменшенні рівня іноземного капіталу в банківському та небанківському фінансовому секторі, зміцненні національної грошової одиниці, відновленні довіри до неї; розширенні меж політики інфляційного таргетування, розширенні меж безготівкових фінансових розрахунків, сприянні фінансовій інклюзії; переході від моделі регулювання фінансового ринку, де присутні три національні регулятори, до моделі спліту з подальшим запровадженням моделі єдиного мегарегулятора фінансового ринку.

Перегляд вітчизняних правових засад забезпечення фінансової безпеки держави необхідний з огляду на бажання якнайшвидшої конвергенції з країнами ЄС (рис. 2).

Рис. 2. Правове забезпечення фінансової безпеки національної економіки
(доповнено авторкою)

У другому розділі – «Теоретико-методологічні засади управління фінансовою безпекою національної економіки» – встановлено сутність та особливості управління фінансовою безпекою на мікро- і макрорівнях; узагальнено методологічний базис оцінювання стану фінансової безпеки національної економіки та конкретизовано підходи до регулювання фінансової безпеки України на державному рівні.

Вживані механізми забезпечення фінансової безпеки мають фрагментарний характер, не враховують досвіду економічно розвинутих країн світу та не здатні гнучко перебудовуватись для відповіді на нові виклики, пов'язані з інтеграцією України до ЕС, необхідністю слідування цілям сталого розвитку та реагуванням на ризики Індустрії 4.0.

Існують численні змістові проблеми в системі формування сучасних теоретико-методичних засад управління фінансовою безпекою на макрорівні. Управління фінансовою безпекою національної економіки позиціоновано з п'яти змістовних позицій. По-перше, управління фінансовою безпекою розглянуто як спосіб досягнення стану захисту від загроз, за якого визначаються джерела загроз і набір управлінських рішень щодо запобігання їм та мінімізації негативних наслідків. По-друге, управління фінансовою безпекою визначається як механізм забезпечення реалізації фінансових інтересів, у межах якого розробляють дії щодо захисту наявних ресурсів у процесі їх використання для задоволення інтересів стейкхолдерів. По-третє, управління фінансовою безпекою – це окремий напрям управління, у межах якого реалізуються класичні функції менеджменту, адаптовані під потреби реалізації мети безпекоорієнтованого управління. По-четверте, ефективне управління фінансовою безпекою – обов'язкова умова

фінансової свободи, оскільки в цьому процесі формується набір управлінських рішень, що мають гарантувати фінансову свободу об'єкта управління. По-п'яте, управління фінансовою безпекою на тому чи іншому рівні економічної системи можна вважати окремим проектом, коли залежно від обставин і необхідності реакції на загрози проводяться розробка й реалізація проекту забезпечення фінансової безпеки.

Перегляд фундаментальних основ управління безпекою фінансової складової національної економіки України дав змогу зробити висновок щодо стійкої тенденції до схильності копіювання методів і прийомів менеджменту економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності на рівні публічного управління та адміністрування національної безпеки. Однак, разом із позитивними наслідками, що може мати залучення досвіду бізнес-структур у механізми забезпечення державної фінансової безпеки, у такого підходу є й суттєві недоліки, що виникають через специфічні характеристики державних і приватних фінансових інтересів у царині безпекоорієнтованого управління фінансовою системою та розподілу фінансових ресурсів на різних рівнях економічних систем.

Запропоновано такий підхід до управління фінансовою безпекою, що можна застосовувати як на рівні окремих суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності, так і на рівні державного управління фінансовою безпекою національної економіки (рис. 3).

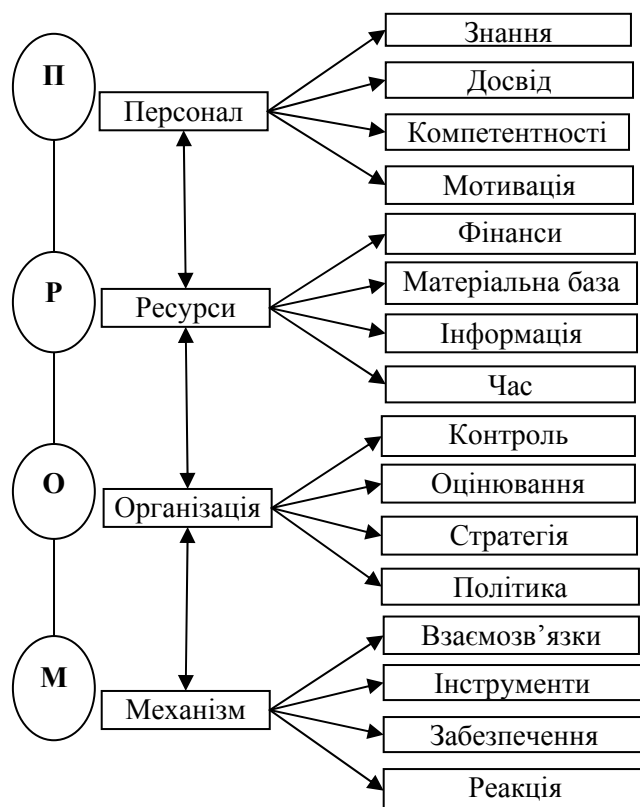

Рис. 3. 16-компонентна модель управління фінансовою безпекою (ПРОМ)
(запропоновано авторкою)

Проблема вибору індикаторів фінансової безпеки держави та критеріїв оцінювання їх значень продовжує залишатися актуальною. У методологічній площині не виникає жодного сумніву, що критерії вибору повинні існувати, проте кожен дослідник, розвиваючи теорію й методологію забезпечення та діагностики стану економічної й фінансової безпеки, прагне або запропонувати власні критерії вибору індикаторів, або не зачіпати цієї проблеми, обмежуючись використанням загальноновизнаних на державному рівні підходів. Таким чином, виникає потреба в розробці методики оцінювання рівня фінансової безпеки, придатної для використання в умовах інформаційної ентропії й нестачі ресурсу часу, оскільки швидкість отримання оцінки є критично важливою для прийняття своєчасних управлінських рішень на всіх рівнях соціально-економічних систем.

Державне регулювання фінансової безпеки запропоновано розуміти як керівний вплив держави на національну фінансову систему, фінансові відносини й процеси в економіці, який забезпечує достатній рівень їх розвитку, цілісності, стійкості та конкурентоспроможності, необхідну фінансову основу для здійснення економічної й соціальної політики з метою забезпечення економічної безпеки держави. Успішним виконанням завдання державного регулювання фінансової безпеки країни можна вважати ситуацію, у якій будуть максимально задоволені всі фінансові інтереси та потреби різних категорій стейкхолдерів – учасників фінансової системи й національні інтереси в цілому, при цьому використання національних фінансових ресурсів буде раціональним і таким, що не викликатиме небезпеки їх втрати в поточний момент часу та в перспективі.

На початку 2019 р. було проведено експертне опитування з метою встановлення проблемних аспектів сучасних механізмів діагностики рівня фінансової безпеки України. Респондентами виступили 50 осіб, які є представниками державних органів влади, працівниками закладів вищої освіти та практиками в царині організації й контролю за фінансовими відносинами. Результати анкетування експертів узагальнено на рис. 4.

Основними недоліками сучасних підходів до діагностики стану фінансової безпеки держави фахівці визнають неможливість отримання інформації, необхідної для розрахунків, із загальнодоступних джерел, надмірну кількість показників або індикаторів, значення яких потрібно розрахувати, та наявність серед них таких, які втратили свою актуальність на поточний момент часу.

Регуляторні дії щодо забезпечення нормального стану фінансової безпеки держави мають бути спрямовані на контроль за станом і результатами діяльності всіх учасників фінансової системи країни. В основу цього процесу має бути покладено контроль за сегментами вітчизняного фінансового ринку, діагностика стану фінансової безпеки яких повинна бути першочерговим завданням національних регуляторів ринку. Вимагає перегляду державна фінансова політика в царині забезпечення фінансової безпеки. Її основні вектори мають відповідати тим викликам, загрозам і ризикам, які є притаманними функціонуванню фінансової системи та її учасників. З огляду на це, важливим завданням регулювання стану фінансової безпеки є своєчасна ідентифікація небезпек розвитку фінансового сектору.

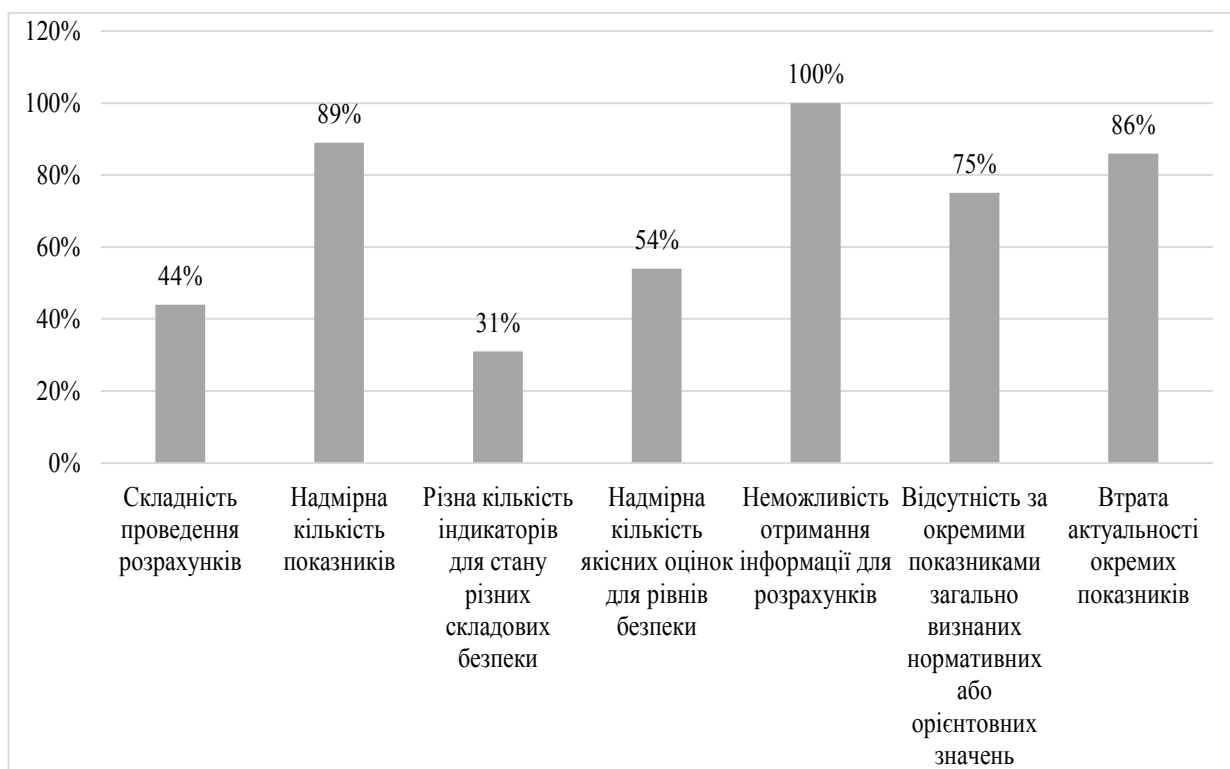

Рис. 4. Діаграма результатів експертного опитування щодо проблемних аспектів використання методик оцінювання рівня фінансової безпеки національної економіки (узагальнено авторкою)

Основу державної політики щодо регулювання фінансової безпеки мають становити збалансована й несуперечлива нормативно-правова база її здійснення. Значення та місце правових заходів у забезпеченні фінансової безпеки є дуже важливими, оскільки від їх вироблення, прийняття, а в подальшому й реалізації залежать не тільки легітимність різних форм і методів забезпечення фінансової безпеки, а й зміст, а також організація цієї діяльності і її результативність. Вироблення та реалізація державної регуляторної політики забезпечення фінансової безпеки повинні базуватися, насамперед, на принципах законності, системності й комплексності застосування органами державної влади, місцевими органами влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування політичних, організаційних, соціально-економічних, інформаційних, правових та інших заходів забезпечення фінансової безпеки. Лише комплексний міжгалузевий підхід до нормативно-правового регулювання суспільних відносин, що забезпечують фінансову безпеку, дозволить створити умови для стабільності (стійкості) і захищеності національної фінансової системи від внутрішніх та зовнішніх загроз, розвитку економіки й досягнення життєво важливих цілей особистості, суспільства та держави.

Відсутність чіткої державної фінансової політики, спрямованої на захист інтересів учасників фінансового сектору – як професійних – фінансових установ і посередників, так і рядових споживачів фінансових продуктів і послуг – передусім

від іноземних власників капіталів, що в процесі глобалізації фінансових відносин усе частіше виявляють інтерес до входження на фінансові ринки фінансово слабких держав, породжує численні ризики й загрози нормальному функціонуванню фінансової системи України в перспективі. Самозабезпечення фінансової безпеки на різних рівнях економічної системи є неможливим у поточний період часу, зважаючи на недостатній рівень фінансової грамотності населення, низькі показники фінансової інклюзії, недовіру до регуляторів фінансового ринку та й банальну відсутність вільних фінансових ресурсів для організації заходів захисту фінансових відносин від деструктивного впливу викликів і небезпек із зовнішніх та внутрішніх джерел національного й міжнародного економічного простору.

У *третьому розділі* – **«Характерні риси стану фінансової безпеки національної економіки України»** – визначено загрози та ризики фінансовій безпеці національної економіки; проведено аналіз основних індикаторів рівня фінансової безпеки України та дано оцінку рівня фінансової безпеки національної економіки України на основі даних міжнародних рейтингів.

Станом на початок 2019 р. до основних ризиків і загроз для національної фінансової безпеки можна зарахувати: фінансову залежність від зовнішніх інвестицій і різних форм фінансової допомоги, вивезення капіталу в офшорні зони, низький рівень довіри користувачів фінансових продуктів і послуг до їх реалізаторів, наявність в економічній системі явищ тіньової економіки й корупції, нераціональне та нецільове використання державних фінансів. Найбільший деструктивний вплив на стан системи фінансової безпеки держави можуть мати внутрішні загрози. Активізація впливу внутрішніх загроз на стан фінансової безпеки без проведення будь-яких безпекоорієнтованих заходів у межах реалізації фінансової політики робить країну менш захищеною та вразливою перед зовнішніми загрозами її фінансовій безпеці (табл. 1).

Новітні загрози й виклики для стану фінансової безпеки України провокуються тими тенденціями, що є притаманними для глобальної фінансової системи, інтеграція до якої вітчизняного фінансового ринку відбувається стрімко та часто безконтрольно. Суттєвою загрозою для стану фінансової безпеки держави є формування стійкої залежності бюджетної та боргової систем від надходжень зовнішнього капіталу від міжнародних організацій, донорів, спонсорів і інвесторів. Відсутність можливості до самозабезпечення національних потреб у фінансових ресурсах провокує втрату Україною фінансового суверенітету на міжнародній економічній арені. Беззаперечним є той факт, що фінансово залежна країна може стати заручницею фінансових інтересів тих суб'єктів, що надають їй фінансову допомогу, прагнучи, натомість, отримати вплив на внутрішню та зовнішню фінансову політику. Присутність великої кількості іноземного капіталу на фінансовому ринку, з огляду на низьку конкурентоспроможність вітчизняних фінансових установ, здатна дестабілізувати фінансовий сектор, професійні учасники якого належать до переліку об'єктів критичної інфраструктури держави.

Загрози та ризики фінансовій безпеці національної економіки

Посткризовий період		Євроінтеграційний період	
Ризики	Загрози	Ризики	Загрози
Зміна моделі регулювання діяльності учасників ринків фінансових послуг	Зниження рівня ефективності регуляторних дій на фінансовому ринку	Входження на вітчизняний фінансовий ринок європейських компаній	Зменшення кількості вітчизняних фінансових посередників, монополізація галузі європейськими компаніями
Дестабілізація фінансового стану професійних учасників фінансового ринку	Банкрутство фінансових компаній, додатковий фінансовий тягар для ФГВФО	Підвищення вимог до якості фінансових продуктів і послуг та процедур фінансового обслуговування	Підвищення цін на фінансові продукти й послуги, недоступність їх для широких верств населення
Збереження власниками тимчасово вільних фінансових ресурсів і відмова від їх витрачання та інвестування	Відсутність джерел внутрішніх інвестицій, підвищення цін на кредити, емісія, що провокує інфляцію	Розвиток платіжних систем, поява нових фінансових інструментів (наприклад, цифрових валют)	Поява нових схем відмивання капіталу, виведення його в офшори, поширення нових видів фінансового шахрайства
Зниження рівня довіри до регуляторів і професійних учасників фінансової системи з боку населення й бізнесу	Відмова від користування фінансовими послугами, зростання курсу іноземних валют	Збільшення обсягів іноземного капіталу у вітчизняній фінансовій системі	Втрата фінансового суверенітету, контроль іноземними суб'єктами за внутрішнім фінансовим ринком України
Поява нових видів економічної діяльності, галузей і сфер господарства	Нецільове використання фінансових ресурсів	Доступ до різних видів фінансової допомоги від європейських фондів	Залежність національної фінансової політики від рішень і вимог фінансових донорів

Методичні підходи, що використовуються нині для отримання оцінки рівня фінансової безпеки України, мають численні недоліки, які роблять їх непридатними для ефективного використання на прикладному рівні. Діагностика стану окремих показників стану державної фінансової безпеки засвідчує, що на кінець 2019 р. можна констатувати низький рівень фінансового захисту України від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Традиційно спостерігається дефіцит державного бюджету, зростає обсяг державного боргу, а це означає, що бюджетна та боргова складові системи фінансової безпеки потребують запровадження додаткових захисних механізмів. Позитивною є тенденція до зростання показників депозитної й кредитної діяльності банківських установ, водночас свідчення того, якою є питома вага фінансової діяльності у структурі ВВП, повертає до висновку про низький рівень інтегрованості населення та бізнес-структур до фінансової системи держави, відмову використовувати фінансові продукти й послуги.

Міжнародні рейтинги демонструють посередні оцінки стану окремих індикаторів розвитку економіки, які можна застосувати для підвищення рівня достовірності результатів діагностики стану фінансової безпеки країни. Негативно експерти оцінюють зростання рівня заборгованості України, що є сигналом погіршення стану боргової безпеки держави. Причинами цього є нездатність на державному рівні організувати продуктивну роботу з внутрішніми інвесторами, інвестиційні очікування яких є досить скромними, зважаючи на наявні економічні тенденції та втрату довіри учасників фінансової системи до національних регуляторів фінансового ринку та інших державних структур. Індикатори фінансової свободи та фінансової інклюзії перебувають на рівні 50–60%, тобто становлять дещо більше від половини максимально можливих значень. Рис. 5 демонструє рейтинг України за показниками доступності фінансових послуг, легкості отримання кредиту, фінансової залученості.

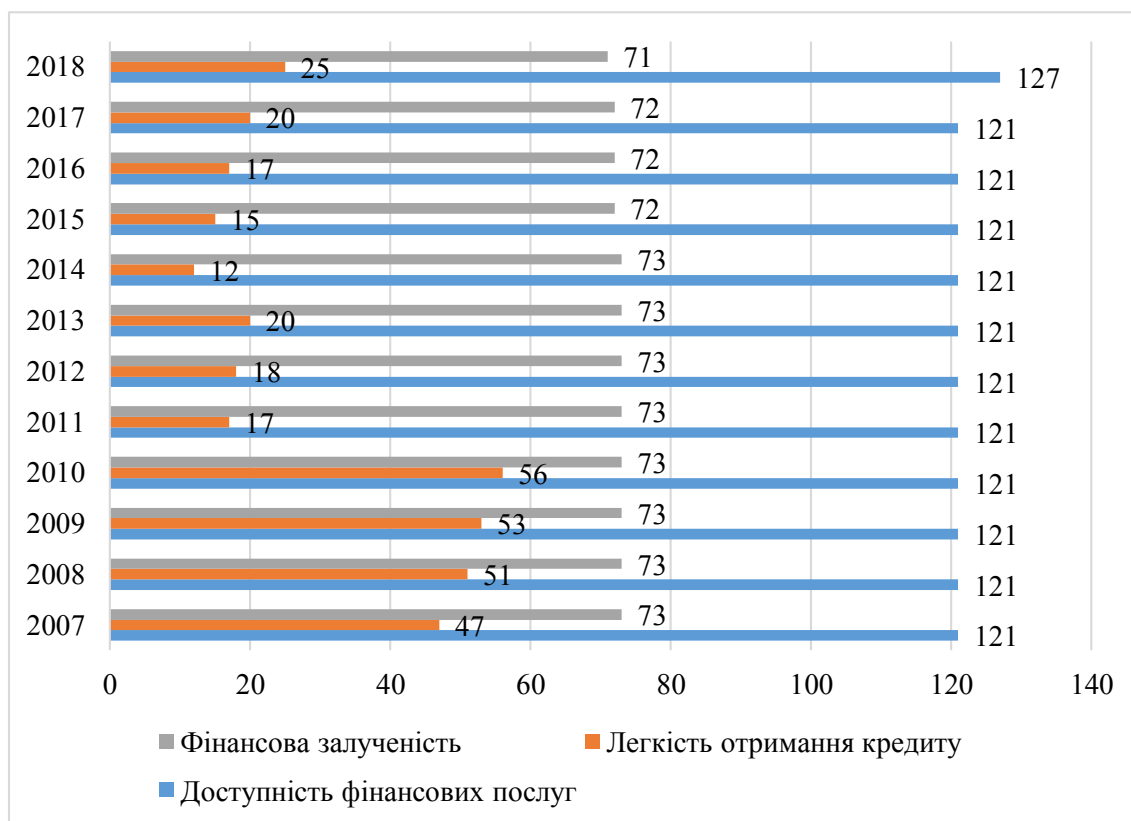

Рис. 5. Рейтинг України за показниками доступності фінансових послуг, легкості отримання кредиту, фінансової залученості (узагальнено авторкою)

Рис. 6 візуалізує рівень обізнаності українців з можливостями використання фінансових продуктів і послуг станом на початок 2019 р.

Таким чином, пошук резервів для покращення фінансового іміджу України, підвищення її позицій у міжнародних рейтингах, якими керуються потужні учасники глобального фінансового сектору у процесі прийняття важливих інвестиційних рішень, є важливим і актуальним завданням для нової української влади.

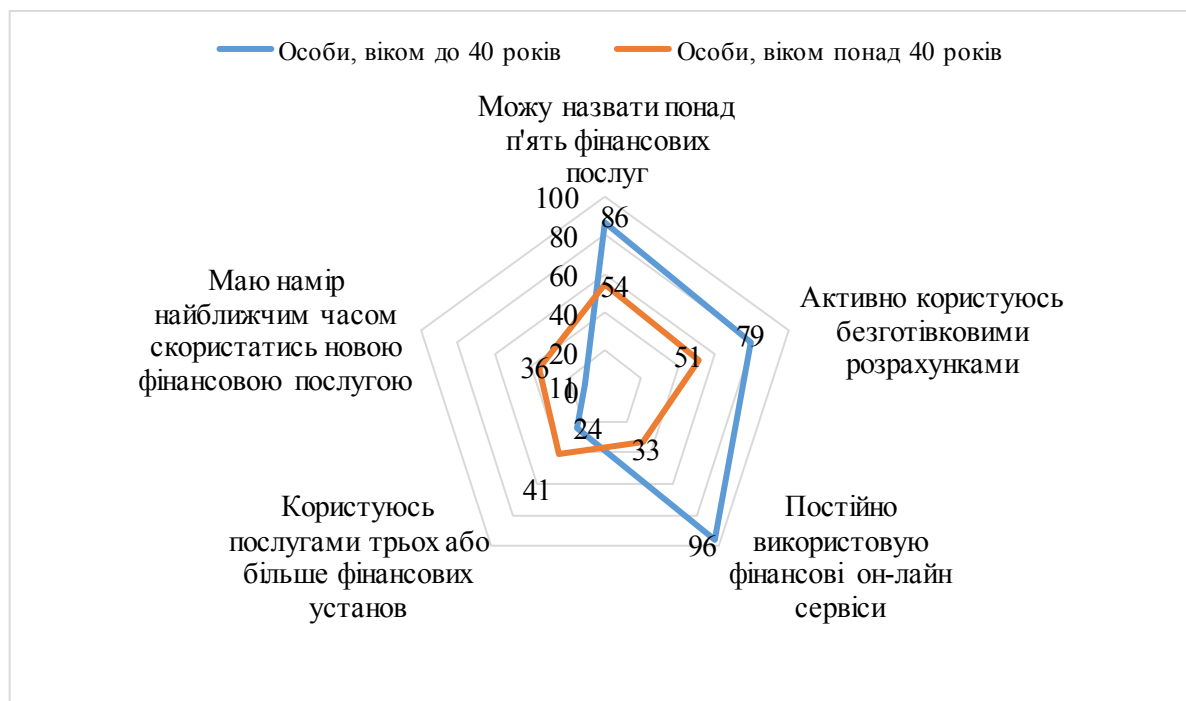

Рис. 6. Рівень обізнаності українців з можливостями використання фінансових продуктів і послуг станом на початок 2019 р. (побудовано авторкою)

У четвертому розділі – «Концептуалізація забезпечення фінансової безпеки національної економіки України» – запропоновано концептуальний підхід до забезпечення фінансової безпеки держави; висунуто сучасні гіпотези щодо управління фінансовою безпекою з позиції системного підходу та оновлено підходи до реформування механізмів державного регулювання фінансової безпеки.

Під забезпеченням фінансової безпеки на макрорівні, відповідно до ресурсного підходу, мається на увазі сукупність ресурсів (матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, часових тощо), які є в державних органах влади або які можна швидко отримати з метою використання для ідентифікації загроз фінансовій безпеці держави, для їх усунення, мінімізації, для протидії їх негативному впливу на стан фінансової безпеки або компенсації наслідків такого впливу для стабілізації стану фінансової безпеки. Відповідно до процесного підходу, забезпечення фінансової безпеки – це процес ідентифікації, уникнення, мінімізації загроз фінансовій безпеці та усунення їх наслідків для її стану шляхом використання інструментарію ризик-менеджменту та державного управління, у тому числі контролю, моніторингу й нагляду на різних рівнях системи фінансової безпеки держави та в межах усіх її підсистем.

До елементів методології оцінювання фінансової безпеки держави належать десять умов, яким має відповідати сучасний підхід до діагностики рівня фінансової безпеки. Зокрема, визначено підходи до оцінювання стану безпеки, рівні такого оцінювання, базові положення щодо показників оцінювання, інтервалів їх значень, періодичності оцінювання, джерел даних та інтегрального показника рівня фінансової безпеки.

Таблиця 2 демонструє результати експертного оцінювання вагових коефіцієнтів індикаторів рівня функціональних складових системи фінансової

безпеки України. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні набору показників для діагностики стану кожної з трьох зазначених підсистем і розрахунку їх питомої ваги в результируючих показниках із використанням формули Фішберна.

Таблиця 2

Результати експертного оцінювання ваги індикаторів фінансової безпеки національної економіки

Експерти	Фінансова безпека національної економіки		
	Безпека фінансового ринку	Грошово-кредитна безпека	Безпека публічних фінансів
Перший	0,3333	0,1667	0,5
Другий	0,5	0,1667	0,3333
Третій	0,5	0,1667	0,3333
Четвертий	0,5	0,3333	0,1667
П'ятий	0,1667	0,3333	0,5
Середнє	0,4	0,23334	0,36666

У кожній групі маємо такі можливі варіанти ваги для пропонованих індикаторів:

$$a_i = \frac{2 \cdot (n-i+1)}{n \cdot (n+1)} \quad (1)$$

$$a_1 = \frac{2 \cdot 3}{3 \cdot 4} = \frac{1}{2} = 0,5$$

$$a_2 = \frac{2 \cdot 2}{3 \cdot 4} = \frac{1}{3} = 0,3333$$

$$a_3 = \frac{2 \cdot 1}{3 \cdot 4} = \frac{1}{6} = 0,1667$$

Таким чином, формула розрахунку рівня фінансової безпеки держави на основі авторського підходу до сегментації її системи для потреб діагностики на три функціональні складові: безпеку фінансового ринку, грошово-кредитну безпеку та безпеку публічних фінансів – має вигляд:

$$I_{\text{рфб держави}} = 0,4 I_{\text{бфр}} + 0,23 I_{\text{гкб}} + 0,37 I_{\text{бпф}} \quad (2)$$

У межах кожної групи виокремлюватимуться додаткові показники для оцінювання стану безпеки фінансового ринку, грошово-кредитної безпеки та безпеки публічних фінансів.

На рис. 7 систематизовано наявні в сучасній науковій та прикладній площинах парадигми й технології забезпечення фінансової безпеки держави.

Рис. 7. Парадигми та технології забезпечення фінансової безпеки національної економіки, що впливають з традиційних підходів до регулювання фінансової системи (*систематизовано авторкою*)

Складна будова системи, як у випадку із системою фінансової безпеки, передбачає наявність ряду підсистем із власними цілями, однак, ефективність взаємозв'язків усіх елементів системи та правильна організація її архітекτονіки сприяють тому, аби цілі всіх підсистем другого, третього порядку слугували досягненню єдиної кінцевої мети функціонування всієї системи фінансової безпеки держави – забезпечення фінансового суверенітету країни на глобальній економічній арені (рис. 8).

Рис. 8. Упорядкування цілей функціонування підсистем фінансової безпеки для реалізації фінансових інтересів держави (*доповнено авторкою*)

На рис. 9 конкретизовано концептуальні засади системного підходу до управління фінансовою безпекою держави.

Рис. 9. Концептуальні засади системного підходу до управління фінансовою безпекою національної економіки (запропоновано авторкою)

В Україні триває реформування підходів до державного регулювання фінансової сфери. Важко передбачити, як нова модель регулювання вплине на рівень фінансової безпеки України, однак, вказати на недоліки регуляторного підходу до упорядкування функціонування фінансового ринку та його учасників з огляду на ймовірність його реформування в перспективі буде доречно.

Так, значним недоліком багато років поспіль є дублювання регуляторами функцій одне одного. Вирішити цю проблему можна шляхом переходу до системи регулювання фінансового ринку за моделлю існування мегарегулятора. Також спостерігається відсутність розгалуженої мережі філій і представництв національних регуляторів у регіонах, у відповідь на що запропоновано забезпечити наявність їх представництв у кожному великому місті.

Для вітчизняних регуляторів характерною є складна внутрішня структура, бюрократизованість, що вимагає багаторазового узгодження кожного рішення з великою кількістю осіб. Цей аспект можна усунути шляхом спрощення організаційних структур, використання моделі формування окремих груп для оперативного виконання термінових завдань, переходу від найму окремих категорій працівників до аутсорсингу персоналу, розширення використання електронного документообігу. Також варто констатувати занадто велику кількість функцій і завдань у національних регуляторів, якісно виконати які у встановлені терміни неможливо. Для вирішення цієї проблеми можна рекомендувати

автоматизацію ряду процедур щодо перевірки та моніторингу діяльності ринків фінансових послуг; уточнення переліку першочергових та другорядних завдань регуляторів. Також для фінансових установ виявляється заскладною модель оприлюднення регуляторами результатів своєї діяльності учасникам фінансової системи, що вимагає перегляду та спрощення архітектури сайтів регуляторів, підвищення рівня транспарентності їх діяльності через ресурси мережі Інтернет.

Проблематику забезпечення фінансової безпеки держави все частіше обговорюють на державному рівні, зважаючи на посилення залежності фінансової системи України та її економіки від іноземного капіталу. Відновлення тенденції до економічного розвитку, потреба у якій спостерігається після подій 2014 р., що спровокували політичну, соціальну та внутрішню фінансову кризу в державі, виявилось неможливим без залучення зовнішніх джерел фінансових ресурсів, якими стали транші МВФ, фінансова допомога міжнародних організацій, іноземні інвестиції тощо. Як посередники в процесах отримання й перерозподілу капіталу виступають професійні учасники ринків фінансових послуг: банки, інвестиційні компанії, компанії з управління активами. Таким чином, банківський і небанківський фінансові сектори фінансового ринку стають механізмами первинного освоєння фінансових ресурсів, які надходять до вітчизняної фінансової системи. Тому дуже важливо, аби рівень банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору в системі фінансової безпеки держави був високим, а професійні учасники ринків фінансових послуг демонстрували професіоналізм та ефективність своєї діяльності як фінансових посередників.

У *п'ятому розділі* – **«Стратегічні орієнтири забезпечення фінансової безпеки національної економіки України»** – сформульовано основи стратегії забезпечення фінансової безпеки України; запропоновано альтернативні підходи до встановлення стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки держави та здійснено спробу балансування інтересів стейкхолдерів у процесі вироблення стратегії забезпечення фінансової безпеки України.

Запропоновано такі пріоритетні стратегічні орієнтири зміцнення стану різних підсистем комплексної системи фінансової безпеки держави, як реформування системи регулювання стану фінансової системи загалом і ринків фінансових послуг зокрема; підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової інклюзії, зменшення державного боргу й дефіциту державного бюджету за рахунок використання внутрішніх фінансових інвестицій, отримати які допоможе покращення стану інвестиційної привабливості України та відновлення рівня довіри населення до органів державної влади, з одного боку, і до професійних учасників ринку фінансових послуг – з іншого.

Можна запропонувати такий перелік критеріїв для оцінювання якості стратегії з позиції можливості її реалізації (табл. 3).

**Критерії оцінювання стратегії забезпечення фінансової безпеки
національної економіки**

Параметр	Критерії	Питання для оцінки критерію
Розробка об'єктів стратегії	Зрозумілість	Чи зрозуміло, що саме є об'єктом захисту в межах стратегії?
	Піддаються вимірюванню (кількісному або якісному)	Чи є показники стратегічних орієнтирів вимірюваними, чи наведено їх орієнтовні значення?
	Інструменти імплементації	Чи відповідають запропоновані інструменти реалізації стратегії заявленим у ній цілям?
Системні ризики	Ідентифіковані	Чи враховані в стратегії системні ризики?
	Піддаються вимірюванню (кількісному або якісному)	Чи проведено оцінювання системних ризиків і враховано його результати?
	Інструменти виявлення та нейтралізації	Чи запропоновано інструменти мінімізації ризиків?
Імплементація	Розробка	Чи вказано на поетапність розробки й реалізації стратегії?
	Ризики реалізації	Чи оцінено ризики реалізації стратегії?
	Ресурси	Чи заплановано ресурси, необхідні для реалізації стратегії?
Контроль і відповідальність	Адресність	Чи проведено розподіл обов'язків і повноважень у процесі реалізації стратегії?
	Періодичність перевірок	Чи вказана періодичність оцінювання результативності реалізації стратегії й інструментарій для оцінювання?
	Персональна відповідальність	Чи передбачено персональну відповідальність владних структур за неефективну реалізацію стратегії або її нереалістичність?

У сучасних умовах можна рекомендувати чотири варіанти стратегій забезпечення фінансової безпеки держави: 1) стратегія досягнення стану фінансової безпеки на основі брендингу, іміджу та репутації (Стратегія БІР), суть якої полягає в наданні пріоритету інформаційній та інтерфейсній складовим системи фінансової безпеки, реалізації заходів щодо повної транспарентності результатів діяльності, спрямованої на забезпечення фінансової безпеки; 2) стратегія досягнення стану фінансової безпеки через партнерство зі стейкхолдерами й забезпечення їх інтересів (Стратегія ПІС), суть якої зводиться до забезпечення максимального задоволення фінансових потреб зацікавлених у результатах діяльності суб'єкта осіб через формування безпечного середовища для їх реалізації; 3) стратегія досягнення стану фінансової безпеки через взаємозв'язок експертів, контроль і стандартизацію (Стратегія ЕКС), суть якої полягає в запровадженні стандартів управління фінансовою безпекою на державному рівні та слідування їм; 4) стратегія з орієнтацією на ризики, тенденції і сталий розвиток (Стратегія РТСР), актуальна

в сучасних економічних умовах та адаптована до тих викликів, що диктує глобалізований економічний світ. До традиційних видів ризиків додаються ті, що виникають у процесі поширення тенденцій Індустрії 4.0.

Рис. 10. демонструє рівень взаємодії стейкхолдерів з органами державної влади в процесі забезпечення фінансової безпеки національної економіки.

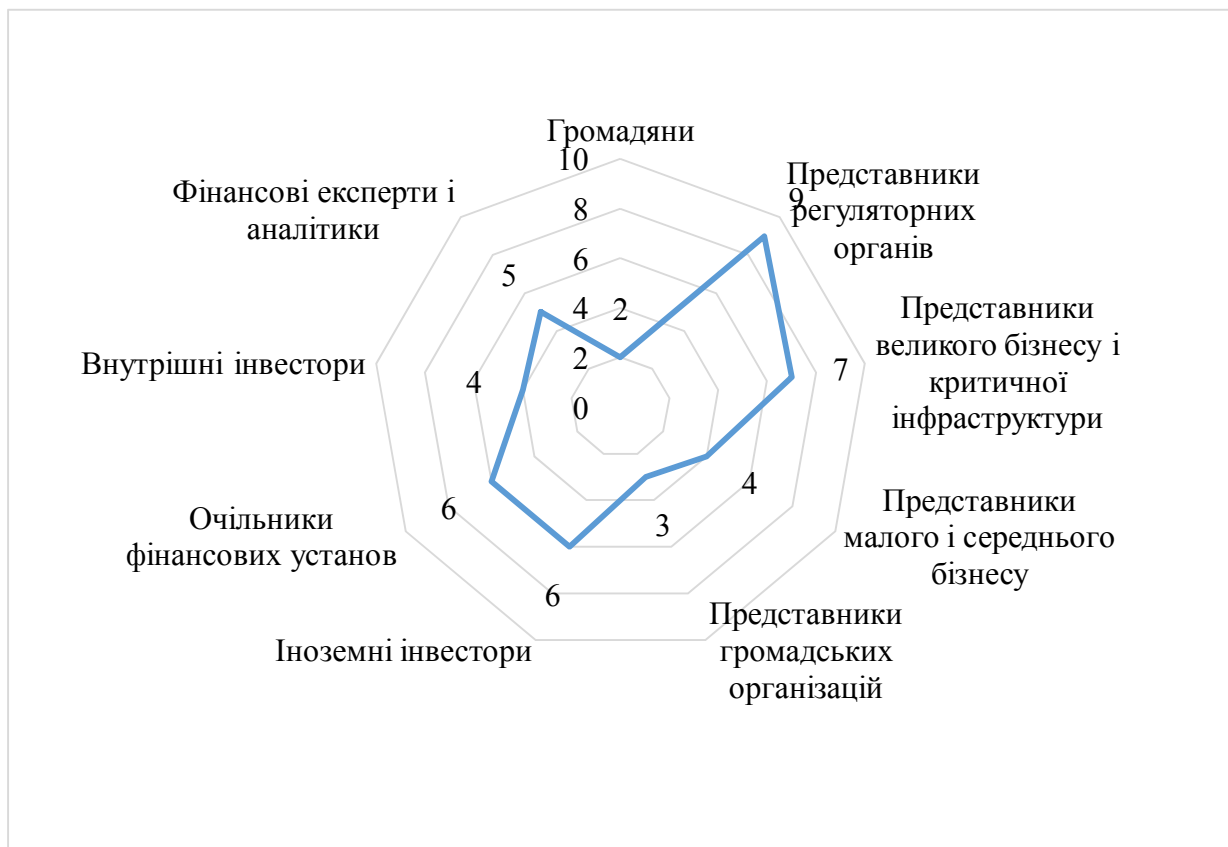

Рис. 10. Рівень взаємодії стейкхолдерів з органами державної влади в процесі забезпечення фінансової безпеки національної економіки (узагальнено авторкою)

На рис. 11 запропоновано карту стейкхолдерів з позиції процесу забезпечення фінансової безпеки держави.

Для балансування інтересів стейкхолдерів у процесі забезпечення фінансової безпеки держави запропоновано такий алгоритм: визначення питомої ваги інтересів кожної групи стейкхолдерів з тим, щоб максимально задовольнити ті з них, які мають пріоритетне значення для національної фінансової безпеки, фінансової безпеки регіону, галузі, особистої фінансової безпеки; розподіл наявних і потенційних фінансових ресурсів для задоволення потреб стейкхолдерів залежно від їх питомої ваги для гарантування рівня фінансової безпеки держави; розробка компенсаційних механізмів для відновлення порушених фінансових інтересів зацікавлених сторін; формування механізму врахування звернень стейкхолдерів, чий права або інтереси було порушено, у тому числі шляхом залучення до вирішення суперечливих питань фінансового

омбудсмена; формування дерева рішень щодо фінансування забезпечення потреб тих стейкхолдерів, чиї фінансові інтереси є максимально близькими; встановлення квот фінансування потреб різних категорій стейкхолдерів; налагодження багатосторонніх переговорних процесів з метою пошуку компромісних варіантів у межах задоволення фінансових інтересів окремих груп; високий рівень інформаційної транспарентності в межах формування й реалізації податкової, бюджетної та соціальної політики.

Рис. 11. Карта стейкхолдерів з позиції забезпечення фінансової безпеки національної економіки (запропоновано авторкою)

Існує необхідність поєднання механізмів управління зацікавленими сторонами, стратегічного менеджменту, ризик-менеджменту та управління фінансовою безпекою в комплексну систему забезпечення фінансової безпеки держави в умовах фінансової нестабільності, характерної для посткризового періоду відновлення та розвитку української економіки. Лише комплексний підхід до організації системи забезпечення фінансової макробезпеки з тяжінням до безпекоорієнтованого управління у стратегічній перспективі замість агресивних спроб вчинення ситуативних тактичних дій щодо якнайшвидшого отримання прибутку за будь-яку ціну шляхом використання національних ресурсів дасть шанс країні досягнути фінансової автономії.

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано важливу наукову проблему, яка полягає у визначенні теоретико-методологічних засад забезпечення фінансової безпеки національної економіки та наданні практичних рекомендацій щодо взаємодії учасників фінансової системи в процесі управління нею. Одержані результати дають змогу сформулювати такі висновки.

1. Розширено та поглиблено змістовно-понятійне трактування категорії фінансової безпеки національної економіки держави. Аналіз сучасних наукових джерел засвідчив неузгодженість думок дослідників щодо сутності поняття фінансової безпеки держави. Тому на основі їх аналізу та синергії запропоновано авторську дефініцію фінансової складової економічної безпеки національної економіки як такого стану складових фінансової системи країни, який дає їм змогу гарантувати досягнення всіма учасниками фінансової системи їх фінансових інтересів за умови як відсутності, так і присутності загроз нормальному функціонуванню фінансових сфер економіки країни. Досягнення мети фінансової безпеки держави великою мірою залежить від функціонального стану та ефективної діяльності учасників фінансової системи, насамперед фінансових установ та інших професійних учасників фінансового ринку. У розумінні системи фінансової безпеки на різних рівнях виникають відмінності, адже на мікро- та на макрорівні кожна з них має свою специфіку та характерні особливості, що повинні бути відображені в пропонованих дефініціях досліджуваної категорії.

2. Конкретизовано роль і місце фінансової безпеки держави в системі національної безпеки. Обґрунтовано, що місце фінансової безпеки держави в системі національної безпеки визначається її позицією в складній архітектоніці системи економічної безпеки національної економіки. Як для мікро-, так і для макрорівня, фінансова безпека є домінантною, базовою складовою системи економічної безпеки, оскільки забезпечує захист фінансового потенціалу розвитку економіки та надає ресурсне забезпечення для протидії ризикам і загрозам реалізації фінансових інтересів різних категорій стейкхолдерів: державних структур, суб'єктів підприємницької діяльності, домогосподарств, окремих індивідів. Таким чином, фінансова безпека перебуває в центрі структури системи економічної безпеки національної економіки, оскільки забезпечує фінансові зв'язки між усіма економічними процесами та живить їх фінансовими ресурсами.

3. Сформовано основи забезпечення фінансової безпеки національної економіки на зв'язках мікро- та макрорівневих категорій. Під забезпеченням фінансової безпеки на макрорівні, відповідно до ресурсного підходу, мають на увазі сукупність ресурсів: матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, часових тощо, – які є в державних органів влади або які можна швидко отримати з метою використання для ідентифікації загроз фінансовій безпеці держави, для їх усунення, мінімізації, протидії їх негативному впливу на стан фінансової безпеки або компенсації наслідків такого впливу для стабілізації стану фінансової

безпеки. Відповідно до процесного підходу, забезпечення фінансової безпеки – це процес ідентифікації, уникнення, мінімізації загроз фінансовій безпеці та усунення їх наслідків для її стану шляхом використання інструментарію ризик-менеджменту та державного управління, у тому числі контролю, моніторингу й нагляду на різних рівнях системи фінансової безпеки держави та в межах усіх її підсистем. Забезпечити фінансову безпеку на національному рівні неможливо без побудови ефективних механізмів управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності.

4. Розкрито сутність і встановлено особливості управління фінансовою безпекою національної економіки. Виявлено, що особливості управління фінансовою безпекою національної економіки вимагають уваги владних структур, яким потрібно критично переоцінити напрями дії уряду в управлінні фінансовою системою та здійснити ряд реформ у борговій, бюджетній, валютній, зовнішньоекономічній і грошово-кредитній сферах. Недоліки державної фінансової політики та дестабілізація архітектури вітчизняної фінансової системи призвели до необхідності розробки основ державного механізму управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки. Теоретичні основи управління фінансовою безпекою на державному рівні зводяться до розуміння процесу управління фінансовою безпекою як: способу досягнення стану захисту від загроз, механізму забезпечення реалізації фінансових інтересів суб'єкта управління та його стейкхолдерів, окремого напрямку менеджменту, умови фінансової свободи; форми щоразу нового та індивідуального (залежно від характерних умов) управлінського проекту.

5. Доповнено методологічний базис оцінювання стану фінансової безпеки держави. Обґрунтовано необхідність доповнити методологічний базис оцінювання стану фінансової безпеки держави єдиною методикою, яка була запропонована широкому загалу ще у 2013 р. Для об'єктивного оцінювання рівня фінансової безпеки України в сучасних економічних умовах доцільно поєднати традиційний індикативний підхід та загрозоорієнтований підхід для забезпечення достовірності оцінки. Запропоновано залишити лише актуальні фінансові показники з оприлюднених у 2013 р рекомендацій, забезпечити їх однакову кількість для кожної функціональної складової системи фінансової безпеки та доповнити їх перелік блоками ймовірних загроз, оцінювання яких проводитиметься експертами з позицій їх наявності або відсутності та ймовірності їх негативного впливу на стан фінансової безпеки держави.

6. Поглиблено підходи до регулювання фінансової безпеки національної економіки України на державному рівні. За результатами дослідження сучасних підходів до регулювання фінансової безпеки національної економіки України на державному рівні надано пропозицію розуміти процес державного регулювання фінансової безпеки як керівний вплив держави на національну фінансову систему, фінансові відносини та процеси в економіці, який забезпечує достатній рівень їх розвитку, цілісності, стійкості й конкурентоспроможності, необхідну фінансову основу для здійснення економічної та соціальної політики з метою забезпечення економічної безпеки держави. Система державного регулювання

фінансової безпеки тісно пов'язана з фінансовим ринком і фінансовою безпекою його учасників, водночас у системі фінансової політики вона впливає на механізм утворення й використання бюджетних коштів.

7. Встановлено, що загрози та ризики фінансовій складовій економічної безпеки національної економіки формуються в економічному середовищі під впливом викликів глобалізації фінансового простору. Найбільш суттєвими з них для України на кінець 2020 р. визначено такі: низький рівень інвестиційної привабливості української економіки; високу вартість фінансових продуктів і послуг, низький рівень захисту їх користувачів національними регуляторами фінансового ринку; державну фінансову політику, спрямовану на розширення меж зовнішніх фінансових запозичень; нерозвиненість внутрішнього фондового ринку; поширення цифрових валют і альтернативних розрахункових засобів; тісний взаємозв'язок влади й фінансового бізнесу з превалюванням інтересів останнього над національними фінансовими; низький рівень довіри до фінансових установ і національних регуляторів фінансового ринку; низькі рівні фінансової інклюзії та фінансової грамотності.

8. Проведено аналіз основних індикаторів рівня фінансової безпеки України. Рівень фінансової безпеки України, визначений на основі окремих фінансових індикаторів стану національної економіки, свідчить про стабілізацію стану вітчизняної фінансової системи в останні два роки. Негативно на загальну оцінку стану фінансової безпеки України впливає наявність дефіциту державного бюджету, залежність фінансової системи від іноземного капіталу одразу в кількох площинах, а також мала питома вага частки надходжень від фінансової та страхової діяльності у валовому внутрішньому продукті, що є свідченням низького рівня фінансової інклюзії і банківському й небанківському фінансовому секторі. Загалом рівень фінансової безпеки України станом на 2019 р. можна оцінити як задовільний, однак, стійка фінансова залежність від зовнішніх джерел фінансових ресурсів у найближчій перспективі може призвести до втрати державою фінансового суверенітету.

9. Проведене оцінювання рівня фінансової безпеки України на основі даних міжнародних рейтингів дало змогу встановити, що в цілому, хоча рейтингові позиції України, за даними глобальних економічних індексів, є надзвичайно низькими, стан безпеки фінансової складової національної економіки України перебуває на межі між задовільним та критичним значеннями. Простежується незадовільний стан вітчизняної фінансової системи; оцінка надійності банків, а отже, і банківської системи в цілому лише несуттєво перевищує мінімально можливе значення. За умови, що діагностику стану фінансової безпеки держави проводить зовнішній інвестор або кредитор, який не володіє глибокими знаннями особливостей функціонування та розвитку фінансової системи України й приймає рішення на засадах міжнародних рейтингів національних економік, його уявлення про фінансовий імідж нашої держави буде справляти негативне для фінансових рішень враження. Тому на державному рівні необхідно терміново вжити заходів для підвищення рейтингових позицій України у світових рейтингах та індексах шляхом якісної трансформації вітчизняної фінансової системи в напрямі покращення стану фінансової безпеки держави.

10. Запропоновано концептуальний підхід до забезпечення фінансової безпеки національної економіки. Концепція забезпечення фінансової безпеки держави в авторському варіанті зводиться до поєднання механізму регулювання її стану на державному рівні та управління нею на рівні суб'єктів господарської діяльності й окремих індивідів. Необхідним є створення державного органу, на який буде покладено завдання забезпечення фінансової безпеки країни як доміантного фактора гарантії розвитку вітчизняної економіки в стратегічній перспективі. Ця концепція підтримує функціональний підхід до розбудови системи фінансової безпеки держави та комплексного управління нею на засадах принципів транспарентності, рівності, безперервності.

11. Сформульовано такі сучасні гіпотези щодо управління фінансовою безпекою національної економіки з позиції системного підходу. На відміну від прагнення на рівні бізнес-структур задовольнити, передусім, інтереси керівництва та основних акціонерів шляхом прийняття безпекоорієнтованих управлінських рішень, в управлінні фінансовою безпекою на державному рівні необхідно прагнути до досягнення гармонії й балансування інтересів усіх категорій стейкхолдерів. Мета управління фінансовою безпекою на рівні держави – це не просто організація захисту ресурсів, які використовують у процесі досягнення максимально можливого за тих зовнішніх і внутрішніх умов, що склалися, обсягу прибутку, як це задекларовано на рівні суб'єктів господарської діяльності. В умовах відкритої конкурентної економіки банківську безпеку та безпеку небанківського фінансового ринку потрібно визнавати такими самими важливими в процесах державного безпеко орієнтованого управління, як грошово-кредитна, боргова, бюджетна та валютна безпека. Кадрове забезпечення процесу управління фінансовою безпекою держави має стати пріоритетом стратегічного планування заходів з відновлення стабільності фінансової системи. Результат управління фінансовою безпекою держави великою мірою залежить від рівня довіри населення й бізнес-структур до фінансової системи та ринків фінансових послуг і їх професійних учасників. Управління фінансовою безпекою держави має здійснюватися централізовано; розподіл функцій між різними регуляторами й органами державної влади є вкрай небажаним. В основу управління фінансовою безпекою України має бути покладено концептуальні документи, у яких знайдуть відображення стратегічні й тактичні заходи щодо організації захисту фінансових ресурсів і фінансових інтересів держави та нації від зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз.

12. Оновлено підходи до реформування механізмів державного регулювання фінансової безпеки національної економіки. Встановлені в ході дослідження недоліки процесу регулювання рівня державної фінансової безпеки, такі як відсутність якісного інформаційного забезпечення цього процесу, дублювання регуляторами функцій одне одного, відсутність єдиного підходу до оцінювання поточного стану фінансової безпеки та розробки стратегічних орієнтирів його стабілізації, схилиють до думки щодо необхідності реформування механізмів державного регулювання фінансової складової економічної безпеки національної економіки. Розпочинати запропоновано зі зміни моделі

регулювання банківського та небанківського фінансового секторів. Розподіл функцій між двома національними регуляторами фінансового ринку (спліт) є одним з етапів переходу на інноваційну модель моніторингу та контролю за станом ринків фінансових послуг України відповідно до європейських вимог і стандартів. Наступним етапом цілком очікувано може стати формування мегарегулятора фінансового ринку.

13. Сформовано основи стратегії забезпечення фінансової безпеки України, що побудовані з урахуванням цілей сталого розвитку, стрімкого розширення сфери цифрових фінансових відносин, ризиків Індустрії 4.0. Сучасна стратегія фінансової безпеки національної економіки позиціонується в дослідженні документом не статичним, а динамічним, з можливістю змін відповідно до нових викликів і небезпек, які виникатимуть у фінансовій системі в процесі її еволюції та поширення тенденцій до глобалізації фінансово-економічних відносин. Станом на кінець 2020 р. раціональними є такі стратегічні орієнтири зміцнення стану різних підсистем комплексної системи фінансової безпеки держави, як реформування системи регулювання стану фінансової системи загалом і ринків фінансових послуг зокрема; підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової інклюзії, зменшення державного боргу й дефіциту державного бюджету завдяки використанню внутрішніх фінансових інвестицій, отримати які допоможе покращення стану інвестиційної привабливості України та відновлення рівня довіри населення до органів державної влади, з одного боку, та до професійних учасників ринку фінансових послуг – з іншого.

14. Запропоновано альтернативні підходи до встановлення стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки національної економіки. Зокрема, рекомендовано чотири варіанти стратегій забезпечення фінансової безпеки держави: 1) стратегію досягнення стану фінансової безпеки на основі брендингу, іміджу та репутації (Стратегія БІР), суть якої полягає в наданні пріоритету інформаційній та інтерфейсній складовим системи фінансової безпеки, реалізації заходів щодо повної прозорості результатів діяльності, спрямованої на забезпечення фінансової безпеки; 2) стратегію досягнення стану фінансової безпеки через партнерство зі стейкхолдерами й забезпечення їх інтересів (Стратегія ПІС), суть якої зводиться до забезпечення максимального задоволення фінансових потреб зацікавлених у результатах діяльності суб'єкта осіб через формування безпечного середовища для їх реалізації; 3) стратегію досягнення стану фінансової безпеки через взаємозв'язок експертів, контроль і стандартизацію (Стратегія ЕКС), суть якої полягає в запровадженні стандартів управління фінансовою безпекою на державному рівні та слідування їм; 4) стратегію з орієнтацією на ризики, тенденції й сталий розвиток (РТСР), яка актуальна в сучасних економічних умовах і адаптована до тих викликів, що диктує глобалізований економічний світ. До традиційних видів ризиків додаються ті, що виникають у процесі поширення тенденцій Індустрії 4.0.

15. Обґрунтовано необхідність і здійснено спробу балансування інтересів стейкхолдерів у процесі вироблення стратегії забезпечення фінансової безпеки національної економіки України. Запропоновано поєднання механізмів

управління зацікавленими сторонами, стратегічного менеджменту, ризик-менеджменту та управління фінансовою безпекою в комплексну систему забезпечення фінансової безпеки національної економіки держави в умовах фінансової нестабільності, характерної для посткризового періоду відновлення та розвитку української економіки. Доведено, що лише комплексний підхід до організації системи забезпечення фінансової макробезпеки з тяжінням до безпекоорієнтованого управління в стратегічній перспективі замість агресивних спроб вчинення ситуативних тактичних дій щодо якнайшвидшого отримання прибутку за будь-яку ціну шляхом використання національних ресурсів дасть шанс країні досягнути фінансової автономії. Конкурентоспроможність українського бізнесу в умовах глобалізації та євроінтеграції уже дуже скоро визначатиметься здатністю управлінських кадрів підтримувати баланс у процесах протидії ризикам і забезпечення інтересів стейкхолдерів у стратегічному управлінні як господарською діяльністю бізнес-структури в цілому, так і її фінансово-економічною безпекою.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що висвітлюють основні наукові результати дисертації

Монографії, розділи у колективних монографіях

1. Носань Н. С. Теоретико-методологічні та прикладні аспекти забезпечення фінансової безпеки України. Черкаси : ФОП Пономаренко Р. В., 2019. 350 с. (16,2 д. а.)

2. Носань Н. С., Назаренко С. А. Теоретичні аспекти державного регулювання фінансової безпеки: мікро- та макрорівні. *Управлінський аспект забезпечення фінансової безпеки України* / за ред. Черевка О. В. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2018. С. 185–206. *Особистий внесок: доповнено теоретичні аспекти державного регулювання фінансової безпеки на макрорівні.* (0,6/0,4 д. а.)

Розділ у колективному зарубіжному виданні

3. Nosan N., Zachosova N. Threats for financial security of Ukraine in the banking and non-bank financial sectors: tendencies of the time or negligence of the national regulators work? *Security of the XXI century: national and geopolitical aspects* / in edition of I. Markina. Prague, Nemoros s.r.o., 2019. P. 53–59. *Особистий внесок: визначено загрози фінансовій безпеці України в банківському секторі.* (0,47/0,3 д. а.)

Статті в наукових фахових виданнях України

4. Носань Н. С., Куценко Д. М. Основи забезпечення фінансово-економічної безпеки на мікро- та макрорівнях: українські реалії. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2 (70). Ч. 1. С 51–56. *Особистий*

внесок: запропоновано основи забезпечення фінансової безпеки на макрорівні. (0,65/0,4 д. а.)

5. Носань Н. С. Теоретичні імперативи дефініції фінансової безпеки держави. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 9. С. 17–20. (0,5 д. а.)

6. Носань Н. С. Правові засади забезпечення фінансової безпеки України. *Інтелект-XXI*. 2019. № 2. С. 53–58. (0,5 д. а.)

7. Носань Н. С., Куценко Д. М. Теоретичні засади управління фінансово-економічною безпекою на сучасному етапі розвитку безпекознавства. *Вісник Черкаського національного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 74–83. *Особистий внесок: поглиблено теоретичні засади управління фінансовою безпекою на макрорівні.* (0,65/0,35 д. а.)

8. Носань Н. С. Гіпотези управління безпекою фінансової складової національної економіки України. *Інтелект-XXI*. 2019. № 3. С. 78–83. (0,56 д. а.)

9. Носань Н. С. Методологічні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки держави. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 5/2. С. 6–10. (0,55 д. а.)

10. Носань Н. С. Проблемні аспекти діагностики стану фінансової безпеки України: експертний підхід. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 43. С. 69–73. (0,59 д. а.)

11. Носань Н. С. Актуальні загрози та ризики фінансової безпеки України на межі посткризового та євроінтеграційного періодів. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 40. С. 35–40. (0,6 д. а.)

12. Носань Н. С., Герасименко О. М. Управління ризиками у процесі забезпечення фінансово-економічної безпеки держави: сильні сторони та області для розвитку крізь призму глобальних індексів. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3 (71). Ч. 1. С. 85–94. *Особистий внесок: проаналізовано позиції України в міжнародних фінансово-економічних індексах і рейтингах.* (0,65/0,3 д. а.)

13. Носань Н. С. Парадигми та технології забезпечення фінансової безпеки держави: вітчизняний та світовий досвід. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 4 (72). Ч. 2. С. 41–47. (0,65 д. а.)

14. Носань Н. С. Системний підхід в управлінні фінансовою безпекою держави. *Вісник ТНУ*. 2019. Т. 30 (69). № 4. Ч. 2. С. 19–24. (0,62 д. а.)

15. Носань Н. С. Стратегії національної безпеки: вітчизняний і світовий досвід захисту державних фінансових інтересів. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 7. С. 36–39. (0,55 д. а.)

16. Носань Н. С. Стратегічні орієнтири забезпечення фінансового складника економічної безпеки національної економіки в контексті слідування цілям сталого розвитку. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 3-1 (52). С. 53–57. (0,67 д. а.)

17. Nosan N. Financial security of the state: content and problems of governance in the system of the national economy. *Вісник Черкаського національного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 2. С. 28–34 (1,0 д. а.)

18. Nosan N., Shevchenko Ye., Zachosova N. Formation of conceptual bases for state financial security supply: strategic and tactical actions. *Modern Economics*. 2019.

№ 15. P. 224–229. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-32](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-32). *Особистий внесок: описано елементи архітектури системи фінансової складової національної безпеки. (0,71/0,35 д. а.)*

19. Nosan N. Retrospective Analysis of the Main Indicators of Ukraine's Financial Security. *Modern Economics*. 2019. № 14. P. 193–199. *(0,7 д. а.)*

20. Nosan N. Diagnosis of the financial security of Ukraine based on the analysis of global indexes and positions in international ratings. *Modern Economics*. 2019. № 16. P. 121–126. *(0,68 д. а.)*

21. Nosan N., Zachosova N., Bauer G. New developments in state regulation of banking safety and security of the non-banking financial market: expectations from SPLIT. *Modern Economics*. 2019. № 13. P. 106–111. *Особистий внесок: визначено проблемні аспекти об'єднання функцій регуляторів фінансового ринку. (0,67/0,35 д. а.)*

22. Носань Н. С., Зачосова Н. В., Коваленко А. О. Управління фінансовою безпекою в умовах глобалізації та у епоху фінансових криз: регулювання чи лібералізація? *Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки*. 2018. № 4. С. 44–52. *Особистий внесок: визначено можливості регуляторного впливу на стан фінансової безпеки держави. (0,82/0,4 д. а.)*

23. Носань Н. С., Назаренко С. А. Санація підприємства як комплексна процедура його оздоровлення: сутність та підходи до трактування. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 238–242. *Особистий внесок: доведено важливість процедури оздоровлення підприємств для підтримки рівня фінансової безпеки держави. (0,55/0,3 д. а.)*

24. Носань Н. С. Управління маркетинговою діяльністю комерційних банків як передумова зростання ефективності їх функціонування. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 11 (1). С. 24–26. *(0,3 д. а.)*

25. Носань Н. С. Адаптація європейського досвіду функціонування механізму банкрутства підприємств у вітчизняній практиці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 18. С. 52–56. *(0,5 д. а.)*

26. Носань Н. С. Стратегічне управління фінансовим оздоровленням підприємства. *Економіка і регіон*. 2016. № 1. С. 58–64. *(0,6 д. а.)*

27. Носань Н. С. Особливості застосування та перспективи розвитку спрощеної системи оподаткування в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 20 (2). С. 45–48. *(0,5 д. а.)*

Статті в зарубіжних виданнях

28. Nosan N., Zachosova N. Conceptual bases for ensuring financial security of the state. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. № 2. P. 6–12. *Особистий внесок: поглиблено концептуальні положення забезпечення фінансової безпеки держави. (0,65/0,35 д. а.)*

29. Nosan N. Identification of challenges and threats of financial security of Ukraine as the first stage in developing of its support strategy. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. № 4. P. 120–127. *(0,65 д. а.)*

30. Nosan N., Zachosova N. Conceptual framework for management and regulation of the state financial security. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. № 1. P. 59–66. *Особистий внесок: поглиблено концептуальні підходи до управління і регулювання фінансової безпеки держави. (0,69/0,3 д. а.)*

Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації та засвідчують обов'язкову апробацію матеріалів дисертації

Матеріали конференцій

31. Носань Н. С. Інноваційні підходи до державного регулювання фінансової безпеки України. *Наука та інноватика: вітчизняний і світовий досвід* : зб. матеріалів V Круглого столу, Черкаси, 16 травня 2019 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 92–94. *(0,14 д. а.)*

32. Носань Н. С. Новітні підходи до розуміння поняття фінансової безпеки держави. *Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку економіки та управління* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 13 квітня 2019 р. Київ : Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського, 2019. С. 37–42. *(0,25 д. а.)*

33. Носань Н. С. Основи управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки. *Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика* : зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 9 березня 2019 р.): у 3 ч. Полтава : ЦФЕНД, 2019. Ч. 1. С. 14–16. *(0,18 д. а.)*

34. Носань Н. С. Перспективні вектори підвищення рівня безпеки банківського і небанківського фінансового ринку у контексті забезпечення фінансової безпеки України. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (20–22 березня 2019 р.). Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 63–65. *(0,14 д. а.)*

35. Носань Н. С. Проблеми забезпечення фінансової складової національної безпеки держави. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ* : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 18–19 квітня 2019 р. Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 22–24. *(0,14 д. а.)*

36. Носань Н. С. Фінансова безпека як наукова категорія. *Управління системою економічної безпеки: від теорії до практики* : зб. тез доповідей учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (19 квітня 2019 р.) / упор. І. О. Ревак. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 137–140. *(0,14 д. а.)*

37. Носань Н. С., Куценко Д. М. Основні стратегічні орієнтири забезпечення фінансово-економічної безпеки: ретроспективний огляд та перспективи. *Оцінка рівня розвитку інфраструктури країни в умовах інноваційної економіки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 березня 2019 р.). Дніпро : НО «Перспектива», 2019. С. 18–21. *Особистий внесок: закладено основи формування стратегії фінансової безпеки держави. (0,26/0,12 д. а.)*

38. Носань Н. С., Куценко Д. М. Проблеми оцінювання рівня фінансової безпеки у процесі управління станом системи її забезпечення. *Управління*

розвитком соціально-економічних систем: матеріали Другої Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 12 квітня. Харків: ХНТУСГ, 2019. С. 151–154. *Особистий внесок: визначено проблеми традиційних методів оцінювання рівня фінансової безпеки держави. (0,19/0,1 д. а.)*

39. Носань Н. С., Куценко Д. М. Необхідність управління економічною безпекою суб'єктів господарювання для досягнення стану фінансової безпеки України. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи*: зб. наук пр. Ніжин, 2019. С. 185–188. *Особистий внесок: обґрунтовано зв'язок станів фінансової безпеки держави та фінансової безпеки підприємств. (0,21/0,1 д. а.)*

АНОТАЦІЯ

Носань Н. С. Забезпечення фінансової безпеки національної економіки: теорія, методологія, стратегія. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021.

Дисертацію присвячено розробці інструментарію забезпечення фінансової безпеки на макрорівні, що ґрунтується на прийнятті управлінських рішень залежно від оцінки досягнутого учасниками фінансової системи рівня фінансової безпеки та формуванні на їх основі теоретико-методологічних засад управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки, наданні практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективності реалізації цього процесу.

Запропоновано концептуальні засади забезпечення фінансової безпеки України в умовах прояву тривекторності існування загроз для її стану, що раніше не поєднувались і не були характерними в комплексі для розвитку вітчизняної фінансової системи.

Наведено набір моделей стратегій забезпечення фінансової безпеки держави та вдосконалено методологічний базис оцінювання рівня фінансової безпеки національної економіки. Оптимізовано інформаційно-аналітичне забезпечення механізму регуляторного впливу для мінімізації настання загрози або її негативного впливу на фінансову безпеку держави. Розширено підходи до управління фінансовою безпекою держави та доповнено категорійний апарат забезпечення фінансової складової національної економіки України.

Ключові слова: фінансова безпека, національна економіка, фінансова складова економічної безпеки національної економіки, загрози фінансовій безпеці держави, фінансова система, фінансовий ринок, учасники фінансової системи, фінансові установи, ризики, виклики.

АННОТАЦИЯ

Носань Н. С. Обеспечение финансовой безопасности национальной экономики: теория, методология, стратегия. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Классический приватный университет, Запорожье, 2021.

Диссертация посвящена разработке инструментария обеспечения финансовой безопасности на макроуровне, основанного на принятии управленческих решений в зависимости от оценки достигнутого участниками финансовой системы уровня финансовой безопасности и формировании на их основе теоретико-методологических основ управления финансовой составляющей экономической безопасности национальной экономики, предоставлении практических рекомендаций по обеспечению эффективности реализации этого процесса.

Предложены концептуальные основы обеспечения финансовой безопасности Украины в условиях проявления тривекторности существования угроз для ее состояния, которые ранее не сочетались и не были характерны в комплексе для развития отечественной финансовой системы.

Приведен набор моделей стратегий обеспечения финансовой безопасности государства и усовершенствован методологический базис оценки уровня финансовой безопасности национальной экономики. Оптимизировано информационно-аналитическое обеспечение механизма регуляторного влияния для минимизации наступления угрозы или ее негативного влияния на финансовую безопасность государства. Расширены подходы к управлению финансовой безопасностью государства и дополнен категорийный аппарат обеспечения финансовой составляющей национальной экономики Украины.

Ключевые слова: финансовая безопасность, национальная экономика, финансовая составляющая экономической безопасности национальной экономики, угрозы финансовой безопасности государства, финансовая система, финансовый рынок, участники финансовой системы, финансовые учреждения, риски, вызовы.

SUMMARY

Nosan N. S. Ensuring financial security of the national economy: theory, methodology, strategy. – The qualification scientific work on the manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Economic Sciences, specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Classical Private University, Zaporozhye, 2021.

The dissertation is devoted to the development of financial security instruments at the macro level, which is based on management decisions, depending on the assessment of financial security level by the participants of the financial system and formation of

theoretical and methodological bases for managing the financial component of economic security of the national economy and providing practical recommendations for ensuring the effectiveness of implementation. of this process.

The paper proposes the conceptual principles of ensuring the financial security of Ukraine in the conditions of manifestation of the three-vector existence of threats to its state, which were not previously combined and were not characteristic in the complex for the development of the domestic financial system, namely: threats to Industry 4.0, challenges of financial globalization, imbalance of interests of financial stakeholders. processes (subjects of national and private financial interests) in the conditions of necessity to follow the tendencies of sustainable development.

The author establishes a dual cause and effect relationship between the financial security of financial system participants (individuals, business entities, financial institutions, etc.) and the level of security of elements of the financial security system of the state, on the basis of which innovative approaches to assessing the level of national financial security.

The macro-level financial security management model has been expanded by integrating a 16-component financial security management model that combines such elements of the process as personnel (knowledge, experience, competence, motivation), resources (finance, material, information, time)), the organization of the management process (control, evaluation, strategy, policy) and the mechanism of implementation of management decisions (interconnections, tools, provision, reaction) in the management system of the financial component of economic security and the national economy.

Improved procedure for assessing the level of financial security of the state, which, unlike the existing ones, provides for diagnostics of the population's attitude to foreign currency using the analysis of data on confidence in the currency, use of currency, the process of acquiring currency in the property, reasons for using the currency, intentions to buy the currency in the future and storage currency; as well as the use of international rankings and reports of international organizations as analytical material (in particular, global competitiveness rating, financial inclusion level, economic quality indicator, financial services accessibility rating, ease of obtaining credit, financial involvement), which made it possible to increase objectivity. the process of evaluation and ensure a high level of reliability of the conclusions drawn on the financial security of Ukraine.

The thesis presents a set of models of financial security strategies of the state, which combines four options of targeting strategic guidelines: a strategy to achieve financial security based on branding, image and reputation, a strategy to achieve financial security through partnership with stakeholders and their interests, a strategy to achieve financial security through interconnection of experts, control and standardization, risk-oriented strategy, trends and sustainable development.

Improved methodological basis for assessing the financial security of the state, which, unlike the traditional one, involves assessing from two positions – in order to diagnose financial security as a state of financial independence and security of financial resources and as a state of protection against threats and their negative impact on the realization of public financial interests, contains 10 valuation conditions and focuses on

identifying the financial security level of the state through the state of financial market security (combines the level of banking security and non-banking financial security), monetary (including foreign exchange) and public finance (containing budget and debt security), using expert judgment and the weighting method.

According to the results of the research, scientific and practical recommendations for improving the process of developing a financial security strategy of the state are distinguished, with emphasis on balancing the interests of different categories of stakeholders in order to achieve the maximum level of satisfaction of their financial needs in the prospect.

Key words: financial security, national economy, financial component of economic security of national economy, threats to financial security of the state, financial system, financial market, participants of financial system, financial institutions, risks, challenges.

НОСАНЬ НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, СТРАТЕГІЯ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Підписано до друку 16.03.2021.

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Цифровий друк. Гарнітура Times.
Умовн.-друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9. Наклад 150 пр. Зам. № 07-2021АБ.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3321 від 25.11.2008